

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ. Σύγγραμμα Περιοδικόν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, Τόμος 32, Ἀθήναι 1974, σσ. 402.

1. Συνεχίζει τὴν κανονικὴν ἑτησίαν ἔκδοσίν του τὸ ἐξαιρετὸν Περιοδικόν Σύγγραμμα «Ἀρχεῖον Πόντου», ἕπερ ἡ φιλοπατρία καὶ ὁ ζῆλος Ποντίων φιλομούσων, δοκίμων καὶ ἐν ταῖς ἱστορικο-φιλολογικαῖς μελέταις ἐπιστημόνων, μὲ ἀκάματον ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὰ Πάτρια δωροῦνται τοῖς Ἑλληνικοῖς γράμμασι μὲ διεθνή ἀνταύγειαν. Μία ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι ὑποσημείωσις μὲ ἐξέπληξεν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐλύπησεν. Ἡ παραίτησις τοῦ δοκίμου καὶ λίαν γνωστοῦ φιλόλογου κ. Ὁδυσσεὺς Λαμψίδου ἐκ τῆς προεδρίας τῆς Ε.Π.Μ. καὶ ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ Περιοδικοῦ. Γνωρίζω τὰς φιλολογικὰς ἱκανότητας τοῦ κ. Λαμψίδου, διὰ τοῦτο καὶ ἐλυπήθην διότι θὰ στερηθῆ τὸ Περιοδικόν τοῦ πολλὰ συνεισενεγκόντος εἰς τὴν προβολὴν τοῦ Περιοδικοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Εὖχομαι καὶ οἱ διαδεχθέντες αὐτὸν ν' ἀποδειχθοῦν ἰσάξιοι, ὥστε τὸ ἐπιστημονικόν τοῦτον Περιοδικόν, μοναδικόν εἰς τὸ εἶδος του νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν αὐτὴν πορείαν ἐπιστημονικῆς ἐκτιμήσεως καὶ προβολῆς.

2. Πλεῖστοι ὅσαι ἐνδιαφέρουσαι μελέται καὶ ἐν τῷ ἀνά χειρας τόμῳ δημοσιεύονται. Εἶναι δὲ αὗται αἱ ἀκόλουθοι: 1) Ὁδυσσεὺς Λαμψίδου, Οἱ ἐκ Πόντου Ἑλληνες κατὰ τὴν πεντηκονταετίαν 1922-1972 (σ. 3-27). 2) Η. Α. Τσιρικινίδη, Ποιήματα εἰς τὴν Ποντιακὴν διάλεκτον κατὰ τὴν περίοδον 1922-1972 (28-42). 3) Ὁδ. Λαμψίδου — Ἀριάδνης Ν. Ραζῆ, Πίναξ περιεχομένων τοῦ Περιοδικοῦ «Ποντιακὰ Φύλλα» (1936/40) (43-125). 4) Antony Bryer, Jane Isaak and David Winfield, Nineteenth-Century Monuments (Μνημεῖα τοῦ 19ου αἰῶνος) (126-310). 5) Χαρ. Π. Συμεωνίδη, Ποντιακὰ ἔντυπα Ἀνατολικῆς προελεύσεως (311-336). 6) Πάυλου Τσακνιρίδη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐγκατάστασις τῶν ἐκ Πόντου Ἑλλήνων (337/49). 7) Στάθη Ἀθανασιάδη, Ἀνέκδοτα Σαντάς (350/4). 8) Δημ. Τομπάδη, Ἐρώτημα πρὸς ὄλους τοὺς Ποντίους (356/60). 9) Ἀθαν. Ἀσιατίδη, Τὸ μέτρο τῶν Ποντιακῶν τραγουδιῶν (355/8). Βιβλιοκριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν Δελτίον (361/77). Χρονικὰ Ἐπιτροπῆς (378/85). Ἐκθέσεις Δ. Συμβουλίου καὶ Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς (386-402).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ. Φιλολογικόν, ἱστορικόν καὶ λαογραφικόν Περιοδικόν Σύγγραμμα. (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Διευθύνται τῆς συντάξεως: Ν. Π. Ἀνδριώτης, Α. Ε. Βακαλόπουλος, Λίνος Πολίτης, Καθηγητὰὶ Παν/μίου Θεσ/κης). Θεσ/κη 1974, τόμ. 27ος τεύχ. 2ον, σελ. 233-451 + Εἰκόνες 11 (φωτοτυπίαὶ χρφ. κωδίκων).

Οἱ ἐν Θεσ/κῃ συνάδελφοι συνεχίζουν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου τὴν ἔκδοσιν τοῦ διεθνῶς γνωστοῦ μεταξὺ Βυζαντινολόγων καὶ Φιλολόγων, ἀλλὰ καὶ Θεολόγων ἐπιστημόνων Περιοδικοῦ Συγγράμματος «Ἐλληνικὰ» ὡς δημοσιεύματος τῆς πολυμερῶς δρώσης Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἀναφέρω ἀπλῶς τὰ Περιεχόμενα τοῦ ἀνά χειρας τεύχους. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰς ἐξῆς: 1) G. M. Parássoglou, Greek Papyri from Roman

Egypt (233/53). 2) Γ. Κεχαγιόγλου, Δυσκολίες στὸ κείμενο τοῦ «Χριστοῦ τοῦ Μορέως» (245/67). 3) Π. Χ. Ζιώγα, Μία κίνηση πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 16ον αἰώνα (1540-1550) (Μέρος δευτέρον) 268-303). 4) P. h. D. Apostolopoulos, 44 documents ecclésiastiques inédits du XVIIIe siècle (Μέρος δευτέρον) (304-353). 5) Στ. α. μ. Κ. Καρατζῆ, "Ἐνα νέο χειρόγραφο τῆς «Σμυρναάδας» τοῦ 1788 (354/75). Σύμμεικτα (37/6/95)-Βιβλιοκρισίαι (396-437)-Εἰδήσεις (439-42)-Περίληψεις (443/7).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ. Ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Διευθυντής: Καθηγητῆς Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος.

1. Συνεχίζεται μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκδοσις τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Ὀργάνου τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν» ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Ι. Ε. Καραγιαννόπουλου, τῆ συνεπικουρίᾳ καὶ πολλῶν ἐπιμελητῶν του. Ἐχῶ ἐνώπιόν μου τοὺς τόμους 5ον (1973) καὶ 6ον (1974), οὓς ἐπιθυμῶ νὰ παρουσιάσω ἀπὸ τῶν στηλῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Περιοδικῶν πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀναγνωστῶν μας τῆς σπουδαίας συμβολῆς τῶν σοβαρῶν τούτων κατ' ἔτος δημοσιευομένων τόμων, μὲ τὰς λίαν ἀξιολόγους ἐν αὐτοῖς μελέτας ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ πεδίου. Ἀπλὴν ἀναγραφὴν τῶν περιεχομένων διδομεν, μὴ δυνάμενοι ν' ἀσχοληθῶμεν λεπτομερέστερον περὶ ἐκάστην τῶν μελετῶν.

2. Τόμος 5ος, Θεσ/κη 1973, σσ. 464. Περιεχόμενα: Α. A venarius, Die Awaren und die Slaven in den Miracula Sancti Demetrii (s. 9-28). St. Pelekanidis, Bemerkungen zu den Altarmosaiken der Hagia Sophia zu Thessaloniki und die Frage der Datierung der Platytera (29-48). Α. Στράτου, Οἱ «Κουροπαλάται» κατὰ τὸν Ζ' αἰώνα (49-56). Α. Σαχίνη, Κριτικὲς παρατηρήσεις ἐπὶ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» τοῦ Κορνάρου (57-86). Α. Dostal, Romanos le Mélode en traduction slavonne (87-98). Ι. Καραγιαννόπουλου, Βυζαντινὰ Σύμμεικτα Ι. (99-110). Δ. Τσάμη, Ὁ Δαβὶδ Δισύπατος καὶ ὁ πρὸς Νικόλαον Καβάσιλαν ἀποσταλεὶς λόγος του κατὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου (111-128). Λ. Μπούρα, Δύο βυζαντινὰ μανουάλια ἀπὸ τὴν Μονὴν Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων (129-164). Ι. Τσάρα, Ὁ τέταρτος καθολικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστη (165-186). Ὁ. Λαμψίδη, Τὰ ρήματα ἐν τῷ Λεξιλογίῳ τῆς Χρονικῆς Συνόψεως Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ (187-268). J. Touratsoglou, Les sceaux byzantins en plomb de la collection Michel Ritsos au Musée de Thessaloniki (269-288). M. Kyriakis, Satire and Slapstick in seventh and twelfth century Byzantium (289-306). V. Besevliev, über das Corpus der byzantinischen Inschriften (307-312). D. Ex. Hemmerdinger - Ἡλιάδου, Les citations evangéliques de l'Ephrem Grec (313-394). P. S. Nasturel, Considération sur l'idée impériale chez les Roumains (395-420). P. Wirth, Die Genesis der byzantinischen Despotenwürde im Lichte der zeitgenössischen höischen Titulatur (421-426). S. Ebbesen, Ὁ Ψελλὸς καὶ οἱ Σοφιστικοὶ Ἐλεγκοὶ (427-448).— II. Varia: H. Hunger, Bemerkungen über aktuelle Probleme der Byzantinologie (449-456) P. Zepos, The Work of M. Fotinopoulos and the Legislation of Alexander Ypsilantis, Prince of Wallachia (457-464).

3. Τόμος 6ος, Θεσ/κη 1974, σσ. 490. Περιεχόμενα: Ι. Συνεργασίαι: P. Gauthier, Eloge funèbre de Nicolas de la Belle Source par Michael Psellos moine à

I' Olympe (9-70). V. Besevliev, Die Botschaften der Byzantinischen Kaiser aus dem Schlachtfeld (71-84). B. Hendrickx, Les Institutions de l'Empire Latin de Constantinople (1204-1261): Le pouvoir impérial (85-154). Th. Vlachos, Aufstände und Verschwörungen während der Kaiserzeit Isaakios II. Angelos (1185/95) (155-168). Θ. Βλάχου, Ὁ τύραννος τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Κομνηνός (1184/91), (169-178). J. Irmischer, Die Polistradition im spätantiken Rom. (179-190). H. Mihăescu, Einleitung zu meiner Maurikios-Ausgabe (191-214). H. Mihăescu, Byzance - foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le sud-est de l'Europe (215-226). A. Karpozilos, An unpublished Encomium by Theodore Bishop of Alania (227-250). A. Karpozilos, The date of coronation of Theodoros Doyjas Angelos (251-262). J. Rosser, Theophilus, Khurramite Policy and its Finale: The Revolt of Theophobus' Persian Troops in 838 (263-272). Δ. Γούναρη, Εἰκόνα Θεοτόκου Γλυκοφιλοῦσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης (273-282). Ὁ. Λαψίδη, Μιὰ παραλλαγή τῆς Βιογραφίας Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου (283-320). Fr. Tinnefeld, Zum profanen Mimos in Byzanz nach dem Verdikt des Trullanums (691) (321-344). C. N. Tsirpanlis, Byzantine Reactions to the Coronation of Charlemagne (780-813) (345-360). Ε. Κριαρᾶ, Καταγγελία κατὰ ζουράρη (κρητικὸ λαϊκὸ κείμενο τοῦ 17ου αἰώνα) (361-384). Peter Wirth, Manuel II. Paläologos und der Johanniterorden. Zur Genesis der Allianz gegen Johannes VII. (1390) (385-393). —II. Βιβλιοκρισίαι (393-482). —III. Varia: Corpus Fontium Historiae Byzantinae (I. Karayannopoulos) (483-34). Νεκρολογία. G. Moravcsik (I. Καργιαννόπουλος) (485-390).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Eastern Churches Review, A Journal of Eastern Christendom. Clarendon Press. Oxford. Volume VI, Number 2. Autumn 1974. Editors: George Every - Robert Murray - Kallistos Timothy Ware, σσ. 129-221.

Περιλαμβάνει τὸ τεῦχος τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα: Τοῦ πατρὸς Καλλίστου Τιμοθέου Ware. Πρόλογον περὶ τῆς σημασίας τοῦ δημοσιευομένου τὸ πρῶτον ἐγγράφου πρὸς τοὺς Γερμανοὺς κατακτητὰς τῆς Βαλτικῆς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου τῆς Βαλτικῆς Σεργίου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ Memorandum, ἧτοι τὸ ἔγγραφο τοῦ ἀνωτέρω Μητροπολίτου «Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» μετὰ κατατοπιστικῆς ἐισαγωγῆς ὑπὸ τοῦ Wassilij Alexeev, Ρώσου Καθηγητοῦ (σ. 131-161). Ἀκολουθεῖ ἄρθρον τοῦ Χρήστου Γιανναρά, Σχολαστικισμὸς καὶ Τεχνολογία (σ. 162/9). Ἐἶτα Στίχοι λατινικοὶ προσευχῆς Ἑλληνικῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Anima Christi» ὑπὸ τοῦ Joseph Munitiz, SJ (σ. 170-179). Ἄρθρον τοῦ J. H. Backus περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Temple καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας (σ. 181/9). Παρατίθεται ὠραία προσευχή ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, συνταχθεῖσα ὑπὸ τινος Ρώσου ἐπισκόπου ρωσιστῆ, μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν γαλλικὴν καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὴν ἀγγλικὴν. Ἀκολουθοῦν εἰδήσεις καὶ σχόλια ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τέλος βιβλιοκρισίαι καὶ νεκρολογία.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Κων. Μ. Φούσκα, Πρωτοπρεσβυτέρου Δ.Θ. καὶ Φ., Στόματα τοῦ Λόγου. Οἱ Πατέρες καὶ Ἐκκλησ. Συγγραφεῖς μέχρι τοῦ 325 μ.Χ., σ. 1-188.

1. Εὐπρόσδεκτον ἔργον, περιεκτικόν, εὐμέθοδον, γεγραμμένον μετὰ ζήλου καὶ ἀπεικονίζον ὀρθῶς τὰ «Στόματα τοῦ Λόγου», εὐχρηστον δὲ καὶ ὠφελιμώτατον διὰ πάντα

Θεολόγον, φοιτητὴν, ἱεροσπουδαστὴν, καὶ γενικῶς φιλομαθῆ, ἀρεσκόμενον εἰς τὰς Πατερικὰς μελέτας. Ὁραϊότατα ὁ σ. ἐν τῷ Προλόγῳ του καθορίζει ὁ ἴδιος τὴν τε μορφήν καὶ τὸν σκοπὸν, εἰς ὃν ἀποβλέπει ἡ δημοσίευσις τοῦ ἀνὰ χεῖρας τομιδίου, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες νὰ δημοσιευθῶσι ἕτεροι τόμοι. Λέγει: «Περιττὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἀφορμὴ, τὴν ὁποίαν τελικῶς ἔλαβεν ἡ μετὰ χεῖρας ἐργασία, καθωρίσθη ὡς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν θεραπείαν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῶν Ἱερῶν, τῶν Θεολόγων - Καθηγητῶν τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν Ἱεροσπουδαστῶν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ ὄχι εἰς τὴν καθαρὰν ἀκαδημαϊκὴν ἐξέτασιν καὶ παρουσίαν πατρολογικῶν προβλημάτων. Παρὰ ταῦτα κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὸν συνδυασμὸν ἀκαδημαϊκῶν ἀπαιτήσεων καὶ διδακτικῶν ἀπλουστεύσεων, ἡ ἴδια δὲ τακτικὴ ἀκολουθεῖται καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα τεύχη, διὰ τῶν ὁποίων — τοῦ Θεοῦ εὐδοκούντος — συντόμως θὰ παρουσιάσωμεν τοὺς Πατέρας καὶ Ἐκκλησιαστικούς Συγγραφεῖς μεταγενεστέρων περιόδων, ἀναμένοντες ἀπὸ τοὺς εἰδικούς Καθηγητὰς τῶν Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν νὰ μᾶς δώσουν μίαν Πατρολογία ἐπιστημονικῶς τεκμηριωμένην καὶ ἀξίαν τῶν ἀκαδημαϊκῶν διαστάσεων καὶ ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς».

2. Παρὰ τὴν μετὰ σεμνότητος διατετυπωμένην δήλωσιν τοῦ σ. ὅτι πρακτικοὺς σκοποὺς ἐπιδιώκει τὸ ἔργον του, ἐν τούτοις δὲν στερεῖται ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας καὶ βιβλιογραφικῆς ἐνημερώσεως — τῆς πλέον σημαντικῆς. Ὁ καλὸς μαθητὴς ἡμῶν πολλάκις ἔδωκε δείγματα φιλεργίας, ἐπιστημονικῆς ἐπιδόσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὰς Πατερικὰς μελέτας. Ἔστω πρὸς γνῶσιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν, ὅτι ὁ διδάσκαλός των ἐτοιμάζει ἕτερον τόμον, διεξοδικῶς ἐκθέτοντα τοὺς λεγομένους «Ἀποστολικούς Πατέρας», προτίθεται δὲ νὰ συνεχίσῃ δίδων εἰς τὴν δημοσιότητα καὶ ἐκ τῆς Συστηματικῆς Πατρολογίας ἑτέρους τόμους. Πάντοτε βουλήματι Θεῷ! Πάντως χαίρω, βλέπων ὅτι οἱ ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον σπαρέντες σπόροι τοῦ Πατερικοῦ πνεύματος, εὗρον ἤδη παρὰ πολλοῖς μαθηταῖς τὴν ἀγαθὴν γῆν τῆς Πατερικῆς εὐκαρπίας. Ἐκόντες - ἄκοντες ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ζῶμεν ἐν τῷ πνεύματι τῶν Πατέρων. Ἦθη, ἔθιμα, παραδόσεις, ἰδιωτικὸς καὶ δημόσιος βίος τῶν Ἑλλήνων εἶναι συνυφασμένοι μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως ἀναπνέομεν τὴν ζωοποιούσαν τὸν νεώτερον Ἑλληνικὸν Πολιτισμὸν Πατερικὴν πνοήν, ἔστω καὶ ἂν φαίνεται τοῖς ἀγνοοῦσι τὸ γεγονός τοῦτο παράδοξον. Οἱ Ἕλληνες μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὰ ζωηφόρα πνεύματα, τὰ κινούντα τὸ βίον ἡμῶν. Μικρὰν συμβολὴν τῆς γνωριμίας τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, προσφέρει διὰ τοῦ ἔργου καὶ ὁ ἐλλογιμώτατος Πρωτοπρεσβύτερος Κων. Φούσκας.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Χρήστου Σπ. Βούλγαρη, Ἡ Ἑνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, Θεολογία 1974 (Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Μελετῶν. Ἀνάλεκτα Βλατάδων, ἀρ. 19), σ. 1-524.

1. Ἡ ἐν τέλει σημειουμένη Βιβλιογραφία, ξένων τε καὶ ἡμετέρων, ἀποδεικνύει τὴν ἀφθονίαν τῶν βοηθημάτων, ἅτινα ὤφειλεν ὁ σ. μετ' ἔλεγχον νὰ συμβουλευθῆ πρὸς ὀρθὴν καὶ ἀνεπισφαλῆ διαπραγματέυσιν τοῦ θέματός του. Καὶ τὸ ἐπέτυχεν. Ἡ ὀγκώδης πραγματεία τοῦ νέου ἐπιστήμονος Θεολόγου καὶ ἡμετέρου μαθητοῦ, προσιωνίζει τὴν ἀριτίαν θεολογικὴν του κατάρτισιν καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ διατιλήῃ δυσχερέστατα πολλάκις προβλήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως Εὐαγγελικὴν Διδαχὴν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς στηριχθεῖσαν Ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας γενικώτερον. Ὁμολογουμένως ὁ σ. ἠδυνήθη νὰ καταστῆ κύριος τοῦ πλουσιωτάτου, ἀλλὰ καὶ πολυπλοκωτάτου ὄλκιου τοῦ θέματός του. Τὰ θέματα, ἅτινα ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὰ δυσχερῆ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑξοχὴν ἐνδιαφέροντα τὴν ἡμετέραν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν, ὡς καὶ τὴν

ἡμετέραν Ὁρθόδοξον κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησίαν σήμερον. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβῶ οὐδ' εἰς ἀπλῆν ἀνάλυσιν πλειόνων ἢ ἀκόμη καὶ ἑνὸς ἐπὶ μέρους κεφαλαίου. Οἱ εἰδικοί ἐκπρόσωποι τῆς τε Δογματικῆς καὶ τῆς Καινο-Διαθηκικῆς Θεολογίας καλοῦνται ν' ἀναλάβουν τὸ ἔργον. Πάντως καθῆκον θεωρῶ νὰ χαιρετίσω ἐκθύμως τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐξαιρέτου, ὡς ἐκ πρώτης γνωριμίας ἀντελήφθην, ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ νέου ἐπιστήμονος Θεολόγου. Ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ δὲ τῶν νέων ἐπιστημόνων δικαίαν καύχησιν καρποῦνται καὶ οἱ διδάσκαλοί των.

2. Ἡ ὅλη διάρθρωσις τῆς Μελέτης εἶναι αὕτη: Πρόλογος. Πίναξ Περιεχομένων. Αἰ κυριώτεραι βραχυγραφαί. Εἰσαγωγή: Ἡ σύγχρονος ἔρευνα περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Εἰσαγωγή διαιρουμένη εἰς τέσσαρας ἐπὶ μέρους παραγράφους καταλαμβάνει, σσ. 15-72. Ἀκολουθεῖ τριμερὴς διαίρεσις κατὰ κεφάλαια, ἤτοι: Κεφ. πρῶτον: Ὁ Χριστοκεντρικὸς χαρακτήρ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ κεφ. τοῦτο περιλαμβάνει δύο ἐπὶ μέρους ὑποδιαίρεσεις, ἤτοι: I. Τὸ σχέδιον τῆς Θείας Προνοίας καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἐν αὐτῇ ἐξετάζονται, ὡς Γενικαὶ παρατηρήσεις. 1. Ἐκκλησία καὶ Δημιουργία μὲ ἐπὶ μέρους πέντε παραγράφους (α-ε) καὶ 2. Ἐκκλησία καὶ ἐνότης τοῦ ἀνθρώπινου γένους μὲ τέσσαρας ἐπὶ μέρους παραγράφους (α-δ). Καὶ II. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας μὲ δύο ὑποδιαίρεσεις: 1. Τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πραγματικότης τῆς Ἐκκλησίας. Περιλαμβάνει δὲ τέσσαρας ἐπὶ μέρους παραγράφους (α-δ). Καὶ 2. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὑποδιαίρεται δὲ εἰς τέσσαρας ἐπίσης παραγράφους (α-δ). Τὸ Κεφ. δεύτερον: Ἀναφέρεται εἰς τὴν Φύσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑποδιαίρεται: Μετὰ τὰς Γενικὰς παρατηρήσεις, εἰς 1. Ὁ Μυστηριακὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ πέντε παραγράφους εἰδικὰς (α-ε). 2. Ἡ θεανθρωπίνη φύσις τῆς Ἐκκλησίας, μὲ πέντε ἐπίσης εἰδικὰς παραγράφους (α-ε). 3. Ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ ὑποδιαίρεσιν εἰς τέσσαρας παραγράφους (α-δ) καὶ 4. Ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ ὑποδιαίρεσιν εἰς πέντε παραγράφους (α-ε). Τὸ τελευταῖον τρίτον κεφ.: Ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις τοῦ Πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἔκφρασις ταύτης. Μετὰ τὰς εἰσαγωγικὰς Γενικὰς παρατηρήσεις, ἔπονται: 1. Τὸ χρέος τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ὑποδιαίρεται εἰς ἕξ παραγράφους (α-στ). 2. Ἡ καθαρότης τῆς πίστεως καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὑποδιαίρεται εἰς ἕξ παραγράφους (α-στ). 3. Ἡ ἐνότης ἐν τῇ διοικήσει, μὲ ἑνὲν ἐν ὑποδιαίρεσει παραγράφους (α-θ). 4. Ἡ ἐνότης ἐν τῇ λατρείᾳ, μὲ ἑπτὰ ἐπὶ μέρους παραγράφους (α-ζ) καὶ τέλος 5. Ἡ ἐνότης ἐν τῇ παραδόσει, μὲ πέντε ἐπὶ μέρους παραγράφους (α-ε). Ἐν σ. 467-481 παρέχεται Ἀνακεφαλαίωσις καὶ ἐν σ. 482-524 παρατίθενται Βιβλιογραφία ἡμετέρων καὶ ξένων συγγραφέων, ὡς καὶ ὀνομαστικοὶ πίνακες Ἑλλήνων καὶ ξένων.

3. Ἡ μνεῖα τοῦ ἔργου μου: Κλήμεντος Ῥώμης Ἐπιστολὴ Α' πρὸς Κορινθίους (Εἰσαγωγή - κείμενον - σχόλια), Ἄθ. 1973, σ. 277, νομίζω ὅτι κάτι θὰ εἶχε νὰ συνεισφέρει ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἰδίᾳ ἀναπτύξει τοῦ θέματός του.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Μάρκου Α. Ὁρφανοῦ, Ἡ Ψυχὴ καὶ τὸ Σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Δίδυμον Ἀλεξανδρεῖα (τὸν Τυφλόν). Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. Θεσ/κη 1974 (Ἀνάλεκτα Βλατάδων, ἀρ. 21), σ. 1-311.

1. Ἡ περὶ τὸν Δίδυμον ἐνασχόλησις εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὴν σπουδαία καὶ τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρουσα, ὡς συμβάλλουσα εἰς τὴν κατανόησιν πλείστων ὄσων σημείων τῆς

Ἱστορίας τῶν Δογμάτων, καθ' ἑξοχὴν δὲ εἰς τὴν τοῦ Ὁριγένους διδασκαλίαν, μάλιστα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ προβλήματα τῆς Χριστολογίας, Σωτηριολογίας, Ἀνθρωπολογίας καὶ Ἐκκλησιολογίας ἤρξαντο ἀπασχολοῦντα εὐρύτερον καὶ βαθύτερον τοὺς μεγάλους ἐκπρόσωπους τῆς Θεολογίας καὶ τὴν ἐπίσημον Ἐκκλησίαν. Ἡ ἀνὰ χεῖρας διδασκαλικὴ διατριβή, ἡ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Ἀθηνῶν ὑποβληθεῖσα, ἀσχολεῖται περὶ τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, ὡς τοῦτο ἐκτίθεται ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Διδύμου. Ὁ νέος ἐπιστήμων Θεολόγος εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις ἀσχολεῖται περὶ μίαν τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρουσαν φυσιογνωμίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας τοῦ δ' αἰῶνος, καθ' ἣν ἤρξατο ἀκμάζουσα ἡ Θεολογία ἐπὶ τῶν πεδίων. Εἶναι διὰ τοῦτο ἀξίος συγχαρητηρίων ὁ σ.

2. Ὁρθῶς διέγνω ὁ σ. ὅτι ἡ πλουσιωτάτη συγγραφικὴ παραγωγή τοῦ Διδ. ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν «ἄνθρωπον». Διὸ καὶ περιωρίσθη νὰ ἐξετάσῃ εἰς τὴν περὶ Ψυχῆς καὶ Σώματος τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίαν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ διαρθρωτικὸν σχέδιον τῆς Μελέτης εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Πρόλογος, Πίναξ Περιεχομένων, Βραχυγραφία, Εἰσαγωγή. Κεφ. Α': Ἡ προέλευσις καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Διαιρεῖται εἰς πέντε ἐπὶ μέρους παραγράφους: α. Ὁρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. β. Ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργημα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. γ. Ἡ σύνθετος φύσις τοῦ ἀνθρώπου συνισταμένη ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. δ. Οἱ ὅροι «Ψυχὴ» καὶ «Πνεῦμα» καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν παρὰ Διδύμω. ε. Διχοτομία ἢ Τριχοτομία παρὰ Διδύμω; Κεφ. Β': Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἐνσωματώσις τῆς ψυχῆς: α. Ἡ περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς θεωρία παρὰ Διδύμω. β. Ἡ δημιουργία καὶ ἐνσωμάτωσις τῆς ψυχῆς. γ. Ἀπόρριψις τῶν περὶ «Μεταφυτεύσεως» καὶ «Δημιουργίας» τῆς ψυχῆς θεωριῶν. Κεφ. Γ': Ὁ ὄσις, ἰδιότητες καὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς: α. Ἡ οὐσία καὶ αἱ ἰδιότητες τῆς ψυχῆς. β. Αἱ «δυνάμεις» ἢ τὰ «μέρη» τῆς ψυχῆς. γ. Ὁ Νοῦς ὡς τὸ ἀνώτατον καὶ τιμιώτερον «μέρος» τῆς ψυχῆς. δ. Ἡγεμονικόν. Κεφ. Δ': Ἡ προέλευσις, ἡ φύσις τοῦ σώματος καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν: α. Οἱ ὅροι «σάρξ», «σάρκινος» καὶ «σῶμα» παρὰ Διδύμω. β. Ἡ φύσις τοῦ σώματος. γ. Τὸ σῶμα ὡς ἔργον Θεοῦ, οὐχὶ κακὸν ἐκ φύσεως κατὰ τὴν μανιχαϊκὴν διδασκαλίαν. δ. Ἡ βιολογικὴ δημιουργία καὶ ἀνάπτυξις τοῦ σώματος καὶ αἱ αἰσθήσεις αὐτοῦ. ε. Σχέσις τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν. Κεφ. Ε': Τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον: α. Ὁ διὰ τοῦ θανάτου χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἡ διάλυσις αὐτοῦ. β. Ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ μέχρι τῆς κρίσεως. γ. Ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος καὶ ἡ μετ' αὐτὴν φύσις αὐτοῦ. δ. Ἡ κρίσις καὶ ὁ ὀριστικὸς διαχωρισμὸς τῶν δικαίων ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν. ε. Ἡ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν πρὸ τῆς πτώσεως αὐτῆς κατάστασιν καὶ ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ τελικὴ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιλόγος. Βιβλιογραφία.

3. Ὁ σ. ἐτοποθέτησεν ὀρθῶς τὰς περὶ ἀνθρώπου γενικῶς ἀντιλήψεις τοῦ Διδύμου. Εἶναι ἐπομένως ἀξία ἐξάρσεως ἡ δεξιότης, μεθ' ἧς ἠδυνήθη ν' ἀντιλήσῃ ἐκ τοῦ ἀφθόνου ὑλικοῦ τῶν ἔργων τοῦ Διδύμου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πλουσιωτάτης σχετικῆς ἐπὶ τοῦ θεματός του βιβλιογραφίας, τὰς περὶ Σώματος καὶ Ψυχῆς ἰδέας τοῦ Διδύμου, μάλιστα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τοῦ Ὁριγένους πρωτίστως, τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Νέων Πλατωνικῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Φίλωνος. Ὡς πρὸς τὸν Φίλωνα θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ σ. καλὸν θὰ ἦτο ν' ἀντιλήσῃ πλεονα, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι καὶ ὁ Ὁριγένης ἐξ αὐτοῦ κυρίως ἤντηει, ἀκόμη καὶ τὰς πλατωνικὰς ἰδέας, τοὺς ὅρους, τὰς ἐνοίας καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Εὐπρόσδεκτος ἐπίσης θὰ ἦτο εὐρυτέρα ἐνασχόλησις τοῦ σ. περὶ τῆς σημασίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Διδύμου ἀποδοδομένης εἰς τοὺς ὅρους «αἰώνιος» καὶ «προαιώνιος». Ὁρθῶς χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ σ. ὁ Διδ. ὡς «ἐκλεκτικὸς» ὁπαδὸς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Τὸ ἀν διέθετεν ἰδίαν καὶ δὴ καὶ ἀξιόλογον φιλοσοφικὴν μόρφωσιν» καὶ ὅτι «ἐνλίτε φαίνε-

ται χρησιμοποιοῦν τὰς ἰδίας τὰς πηγὰς» (σ. 254), ὡς ἀποφαίνεται ὁ σ., εἶναι ἀμφίβολον. Σχεδὸν πάντες οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, μὴδὲ καὶ τῶν μεγάλων Πατέρων ἐξαιρουμένων, ἤντλουν συνηθέστατα οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν πηγαιῶν ἔργων τῶν συγγραφέων τῆς Ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀφθόνων σχολικῶν Ἐγχειριδίων, τῶν Λεξικῶν καὶ τῶν προχείρων Ἀπανθισμάτων.

4. Συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ σ. ὅτι «τόσον αἱ μετὰ τὴν καταδίκην τῶν Οἰκουμηνικῶν Συνόδων κρίσεις τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συγγραφέων καὶ πατέρων, ἀλλὰ καὶ ἡ μέχρι σήμερον θέσις τῆς πλειονότητος τῶν ἐρευνητῶν ἔναντι τῆς καθ' ὄλου διδασκαλίας τοῦ Διδύμου καὶ εἰδικώτερον τῆς ἀνθρωπολογικῆς τοιαύτης, φαίνεται εἰς ἡμᾶς περισσώτερον τοῦ δέοντος αὐστηρά, οὐ μόνον διότι κακοδοξίαι τινές, ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Δίδυμον (μετενσωμάτων, σφαιρικότης τῶν ἀναστηθησομένων σωμάτων κ.λπ.) δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ ἀπαντῶσαι τοιαῦται δὲν κρίνονται ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ καὶ θεολογικοῦ αὐτῶν πλαισίου» (σ. 256). Δι' αὐτὸν μετὰ τοῦ σ. λόγον, διευτυπώσαμεν καὶ ἡμεῖς τὴν γνώμην, ὅτι «Ἄνδρες, διακριθέντες ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγῶνι καὶ βίον ἅγιον ἐπιδειξαντες, — ὡς ὁ Δίδυμος ὁ τυφλός —, ἔστω καὶ ἂν ἠστόχησαν εἰς τι ἐπικαίρας μεμπτόν, καὶ καταδικασθέντες, λόγῳ κυρίως τῆς σκοπιμότητος τῶν καιρῶν, δὲν θὰ ἔπρεπε κάποτε ν' ἀποκατασταθῶσι; Δὲν θὰ ἠδύνατο ἡ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν τῆς καταδικῆς ἀσκοῦσα Ἐκκλησία, νὰ ἄρῃ κάποτε τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ παρελθόντος, διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν συνειδήσιν τῆς Ἐκκλησίας ἄνδρας βίον ἅγιον ἄχρι τέλους ἐπιδειξαντας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας γενικώτερον ἐργασθέντας καὶ ὑπὲρ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγωνισθέντας καὶ ὑπερμαχήσαντας διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος;» (ΒΕΠ 43 (1971) 116/7).

5. Ὁ σ. ἐν τῇ ἐνασχολήσει του εἰς θέμα καίριον καὶ διὰ τὴν σύγχρονον θεολογικὴν σκέψιν, μάλιστα κατὰ τὰς ἀντιλήψεις ἐνὸς ἀξιοθαυμάστου θεολόγου, τοῦ Διδύμου τοῦ τυφλοῦ, ζήσαντος ἐν μέσῳ τῆς σφουζούσης ἐποχῆς τοῦ Δ' αἰ., καθ' ὃν τὰ μεγάλα θεολογικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ δὴ καὶ τὸ Τριαδικόν, τὸ Χριστολογικόν, ἀκόμη καὶ τὸ Ἀνθρωπολογικόν ἐκίνουν τοὺς μεγάλους ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας, ἀποδεικνύεται ὁ πρωτοπόρος, ὅστις ἤναψε τὸν πυρσόν, ἵνα καὶ παρ' ἡμῖν ἀρξῆται ἡ εὐρύτερα καὶ βαθύτερα ἐνασχόλησις περὶ τὸν Δίδυμον τὸν τυφλόν, πολλαπλῶς ὠφέλιμον καὶ δι' ἡμᾶς σήμερον, ὡς καὶ διὰ τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν σύγχρονον Ὁρθόδοξον Θεολογίαν μας προβλήματα. Ὡς διδάσκαλος τοῦ νέου ἐπιστήμονος Θεολόγου, ἐπεύχομαι αὐτῷ πλουσίαν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν καὶ μέλλον ἄριστον.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Κι μ ω λ ι α κ ά. (Βιβλιοθήκη Ἀφεντακείου Κληροδοτήματος). Ἐπιμελεῖα Ἰωάννου Σπ. Ράμφου, πρωτοπρεσβυτέρου, Τόμ. Α' (Ἐν Ἀθήναις 1970), σσ. 328. Τόμ. Β' (1972), σ. 350. Τόμ. Γ' (1973), σσ. 277. Τόμ. Δ' (1974), σσ. 250+85 (Παράρτημα με ἀγιολογικὰ μελετήματα τοῦ π. Ἰωάν. Ράμφου). Τόμ. Ε' (1975), σσ. 356+105 (Παράρτημα, Ἀντων. Κ. Δανάσση-Ἀφεντάκη, Θεμελιώδη προβλήματα τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης). Τόμ. ΣΤ' (1976), σσ. 260 (+Παράρτημα Α': Ἀντων. Κ. Δανάσση-Ἀφεντάκη, Προβλήματα τῆς ἱστορικῆς Παιδαγωγικῆς, σσ. 67. Παράρτημα Β': Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Ἀκολουθία τῆς εὐρέσεως ἐν Σύρῳ τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνος τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ μυροβλύτου, σσ. 22).

1. Ἀποτελεῖ ὄντως ἄθλον, ἡ ἐκδοσις δαπάναις τοῦ Κληροδοτήματος Γεωργίου Οἰκο-

νόμου Ν. Ἀφεντάκη, τῶν Κιμωλιῶν. Τὸν ἄθλον τοῦτον ἐπετέλεσεν ἡ ἀκάματος προσπάθεια καὶ ὁ φιλόπατρις ζήλος τοῦ ἐλλογιμωτάτου πρωτοπρεσβυτέρου πατρὸς Ἰωάννου Σπ. Ράμφου. Ὁ πατὴρ Ράμφος εἶναι γνωστὸς ὡς συγγραφεὺς καὶ μάλιστα διὰ τὰς ἀγιολογικὰς του μελέτας. Ὁ πατὴρ Ράμφος ἐπέτυχεν, οὐ μόνον νὰ τιμῆσῃ τὸν οἶκον τοῦ Ἀφεντακείου Κληροδοτήματος, τὴν ἔνδοξον κυκλαδικὴν νῆσον Κιμωλον καὶ τὸ ὅλον συγκρότημα τῶν Κυκλαδικῶν νήσων ἀλλ' ἄμα ἐπλούτισε τὸ ἱστορικὸν Ἑθνικὸν Ἀρχεῖον δι' ἐνὸς ἔργου μεγάλης ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων σπουδαιότητος, πλείστας ὄσας ἀφορμὰς παρέχοντος εἰς πάντα ἐπιστήμονα ἐρευνητὴν οὐ μόνον τῆς νήσου Κιμώλου, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ τοῦ Αἰγαίου καθόλου πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὰς ποικιλίας τούτου ἱστορικο-πολιτιστικὰς ἐξελιξεις, ἀκόμη γλώσσης καὶ τέχνης. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ μετὰ τόσης ἐπιμελείας ἀναληφθὲν καὶ πραγματοποιηθὲν ἐπίτευγμα ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ράμφου, ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς ἄθλον, ἄξιον παντὸς ἐπαίνου καὶ πράγματι ἀξιοθαύμαστον.

2. Τὸ ἔργον ἀνέλυσε καὶ ἔκρινεν ἀξιεπαίνως ὁ συνάδελφος κ. Δ. Β. Οἰκονομίδης (βρα: Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλαδ. Μελετῶν, τ. Η' (1969/70), σ. 674, τὸν Α' τόμον. Ἐν συνεχείᾳ ἀνέλυσε τοὺς ἐπομένους τόμους ἐν «Σιφναϊκῇ Φωνῇ» (Σ/βριος, 1972, τ. Β', Μάρτιος 1974, τ. Γ', Μάιος 1975, τ. Δ', Ἰούλιος 1975, τ. Ε', ὡς καὶ τὸν τ. ΣΤ'). Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ γενικὴν εἰκόνα τοῦ πολυτίμου τούτου ἔργου, δύναται νὰ διεξέλθῃ τὰς βιβλιοκριτικὰς ἀναλύσεις ἐκάστου τόμου τοῦ Καθηγητοῦ κ. Δ. Β. Οἰκονομίδη. Ἡμεῖς θ' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν ἀπλὴν καταγραφήν τῶν κυριωτέρων θεμάτων ἐκ τοῦ Πίνακος τῶν Περιεχομένων, ἐξ ὧν καὶ μόνον θὰ δύναται πᾶς τις ν' ἀντιληφθῆ τὴν ἀξίαν καὶ σπουδιότητα τοῦ ἔργου, κεχωρισμένως κατὰ τόμον.

Τόμος Α': Ὑπομνήματα περιγραφικὰ τῶν Κυκλάδων νήσων κατὰ μέρος. Κιμωλος, ὑπὸ Ἄντ. Μηλιαρόκη καὶ Κιμωλος, ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου, ὑπὸ Ἰω. Κ. Βογιατζίδου. Ἀνέκδοτον Γλωσσάριον τῆς Κιμωλίας διαλέκτου.

Τόμος Β': Ν. Μ. Κοντολέοντος, Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Κιμώλου. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὰ τῆς Κιμώλου. Τ. Α. Γριτσοπούλου, Περιπέτεια Κιμωλιάτου αἰχμαλώτου κατὰ τὸν Ἐνετο-τουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1715. Χρυσ. Ι. Νεομονιτάκη, Πῶς εἶδαν τὴν Κιμωλον οἱ περιηγηταὶ κατὰ τὸν 17^ο καὶ 18^ο αἰ. Ἰω. Σ. Ράμφου, Κιμωλίαι Κληρικοὶ εἰς τὸν ἱερόν ἀγῶνα τοῦ 1821. Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, Ὑμνολογικὰ καὶ Συναξαριακὰ τῆς Κιμώλου καὶ τῶν περὶ τὴν νήσων. Ἰω. Ράμφου, Τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Κιμώλου καὶ τῶν περὶ τὴν νήσου. Φωτ. Ν. Ζαφειροπούλου, Λαογραφικὰ καὶ ἀνέκδοτα τῆς Κιμώλου.

Τόμος Γ': Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Κιμωλος καὶ ἡ τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου Σαββατιανοῦ Μονὴ ἐν Κρήτῃ. Βασ. Γ. Ἀτέση, Ἀρχιερεῖς Μήλου καὶ Κιμώλου. Φωτ. Ν. Ζαφειροπούλου, Περὶ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου εἰς τὸν ὄρμον Λίμνης τῆς Κιμώλου. Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐκ χφ. τοῦ Κιμωλίου διδασκάλου Μάρκου Βεντούρη. Ἄντ. Φλ. Κατσουροῦ, Ἰησοῦται εἰς Κιμωλον. Ἐμμ. Ι. Καρπαθίου, Ἐκθεσεις περὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας Κιμώλου τοῦ ἔτους 1700 τοῦ Ἀντωνίου Ἰουστινιανοῦ. Σπ. Μαλακάτε, Χλωρίς Κιμώλου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νησίδων. Φιλαρ. Ἄπ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Σίφνῳ ἱερὰ Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπικεκλημένη «Παναγία τοῦ Βουνοῦ». Ἰω. Ράμφου, Ὁ Δευτερεύων Σίφνου καὶ Σύμμεικτα Κιμωλιακὰ (παλαιὰ ἔγγραφα κ.λπ.).

Τόμος Δ': Ἰω. Ράμφου, Δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα ἐκ Κιμώλου (1692-1839). Νικ. Κεφαλληνιάδης, Χρονικὸν τῶν κατὰ τῆς Κιμώλου πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸν 17-19 αἰ. Ἀθ. Θ. Φωτοπούλου, Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κιμώλου 1834/99. Henry Hauttecoeur, Ἡ νῆσος Κιμωλος (μετάφρασις Ἑλένης Ν. Δαλαμπίρα). Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Καταστροφή Φολεγάνδρου τῷ 1715 ὑπὸ Ὄθωμανοῦ ἀρχιναύαρχου. — Παράρτημα: Ἰω. Ράμφου, Ἀγιολογικὰ μελετήματα.

Τόμος Ε': Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Εἰδήσεις προξένων ξένων κρατῶν περὶ

Κιμώλου καὶ Κιμωλίων. Β. J. Slot, Καθολικαὶ Ἐκκλησιαὶ Κιμώλου καὶ τῶν πέριξ νήσων (1660-1893). Ἄντ. Φλ. Κατσουροῦ, Τοπωνύμια Κιμώλου καὶ Ἡπολήβου. Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Συναξάριον τῆς Παναγίας («Ἐπταπόδστου») Κιμώλου. Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μήλου καὶ Κιμώλου Νεόφυτος (1701-13). Φιλαρέτου Ἄπ. Βιτάλη, Ὁ Σίφνιος μητροπολίτης Βελιγραδίου-Σερβίας Ἄνθιμος. — Παράρτημα: Ἄντ. Κ. Δανάσση-Ἀφεντάκη, Θεμελιώδη προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Τόμος ΣΤ': Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Ἐξ ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ τῆς οἰκογενείας Μπρέστ. C. S. Sonnini, Ταξίδιον εἰς Ἑλλάδα καὶ Τουρκίαν. Β. J. Slot, «Οὐνίται» τῆς Μήλου καὶ τῆς Κιμώλου κατὰ τὸν 17 αἰ. Χάρτης Κιμώλου. Ἀθ. Θ. Φωτοπούλου, Σύμμεικτα Κιμωλιακά. — Παράρτημα Α': Ἄντ. Κ. Δανάσση-Ἀφεντάκη, Προβλήματα τῆς ἱστορικῆς παιδαγωγικῆς. Παράρτημα Β': Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Ἀκολουθία τῆς εὐρέσεως ἐν Σύρῳ τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνης τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου.

3. Ἐκ τῆς δοθείσης περιγραφικῆς εἰκόνης τοῦ πολυτόμου ἔργου, γίνεται φανερόν ὅτι ποικίλα θέματα πολλῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων ἐλκύουν τὸ ἐνδιαφέρον. Οὕτως ἀναπτύσσονται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ συντακτῶν τῶν ἄρθρων τῶν «Κιμωλιακῶν» θέματα ἱστορικά, ἀρχαιολογικά, ἐπιγραφικά, λαογραφικά, ἐκκλησιαστικο-ἱστορικά, προσωπικογραφικά, μνημειακά, ὕμολογικά καὶ συναξαριακά, παιδαγωγικά, κ.π.ἄ. Οἱ γράφοντες εἶναι δόκιμοι ἐπιστήμονες. Ἡ ὅλη δὲ σύνθεσις τοῦ ἔργου ὀφείλεται εἰς τὴν ἀκάματον ἐπιμέλειαν, τὸν ζῆλον καὶ τὴν φιλοπάτριδα ἔφεσιν τοῦ Κιμωλίου πρωτοπρεσβυτέρου πατρὸς Ἰωάννου Ράμφοῦ, ὅστις ἐπέδωξε καὶ ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ παλαιὰ τε καὶ νέαν ἀρθρογραφίαν περὶ Κιμώλου καὶ τῶν πέριξ νησίδων, ἵνα προβάλῃ τὴν ἐξελικτικὴν καὶ πολιτιστικὴν πορείαν τῆς φιλότατης αὐτοῦ πατρίδος εἰς πάντα ἐρευνητὴν τῆς ἱστορίας τῶν Κυκλάδων.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Π. Β. Πάσχου, Δ.Φ., Καριοφίλης Μητσάκης, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, τόμ. Α', ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη ἕως τὴν Εἰκονομαχία (Χριστιανικὴ Γραμματολογία ἀρ. 1), Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσ/κη 1971, σ. 588.

1. Ἐνθουσιώδης βιβλιοκριτικὴ ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τοῦ Καθηγητοῦ Καριοφίλη Μητσάκη, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, Θεσ/κη 1971, εἰς δημοτικίζουσαν γλῶσσαν. Καλὸν θὰ ἦτο ἂν ἔλλοιπεν ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν Καθηγητὴν Ν. Τωμαδάκη ν περικοπῆ, ὅστις τόσον πολλὰ συνεισέφερεν εἰς τὴν καθόλου Βυζαντινολογίαν καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μας Ποίησιν καὶ Ὑμνογραφίαν. Εἰς τὰς περὶ τοῦ «Ἀκαθίστου Ὑμνου» γνώμας, ἴσως θὰ ὑπεβηθεῖτό πως ὁ ἐκλεκτὸς μαθητὴς μου καὶ δοκιμώτατος θεράπων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ὑμνογραφίας κ. Π. Β. Πάσχος, ἂν εἶχε καὶ τὴν ἡμετέραν βιβλιοκριτικὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τῶν Maas - Trypanis, Sancti Romani Melodi Cantica ἐν τῇ «Θεολογία» τ. 40 (1969) σ. 560-562 ὑπ' ὄψιν του, ἐν ἧ δια πρώτην φοράν διατυποῦται ἡ γνώμη περὶ τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, ὡς συνεργοῦ τῆς συνθέσεως τοῦ περιφήμου Ὑμνου, τοῦθ' ἔπερ οὐδεὶς ὑπόπτεισεν ἄχρι τοῦδε.

2. Πάντως καὶ ἐκ τῆς σχετικῶς συντόμου βιβλιοκριτικῆς ἀναλύσεως τοῦ νέου θεράποντος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας Παντ. Πάσχοῦ, διακρίνει τις τὴν εὐρυτάτην κατάρτισιν τούτου καὶ τὴν ἄνεσιν, μεθ' ἧς κινεῖται ἐντὸς τῆς πλουσιωτάτης ὕμολογικῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν προκυπτόντων ἐν ἐκάστῳ βήματι προβλημάτων τῆς Ὑμνολογίας, ὡς ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐρευνητικοῦ κλάδου τῆς τε Θεολογίας καὶ τῆς Φιλο-

λογίας. Εὐχόμεθα τῷ ἐκλεκτῷ νέφῳ ἐπιστήμονι καὶ μαθητῇ ταχεῖαν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέλιξιν καὶ πλουσίαν τὴν καρποφορίαν ἐν τῷ ὠραίῳ τούτῳ κλάδῳ.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Antonio Ammassari: La religion dei patriarchi ('Η θρησκεία τῶν πατριαρχῶν). Pontificia Università Urbaniana. Ἐκδ. Città Nuova. Roma 1976, σ. 305.

Ὁ σ., ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων βιβλικῶν θεολόγων τῆς Ἰταλίας, ἐπιχειρεῖ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ εἰς βάθος κριτικὴν ἔρευναν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἀναλύει ἐρμηνευτικῶς παλαιδιαθηκικά τινα σπουδαῖα κείμενα, ὡς οἱ Ψαλμοὶ 132, 23, 22, ὁ Κῶδιξ τῆς Διαθήκης ('Ἐξοδος) καὶ τὰ κεφ. τοῦ Ἰερειμοῦ 50, 51, ἀνευρίσκων τὸ πιθανὸν ἀρχικὸν νόημά των, ὑπὸ πρῖσμα βιβλικόν, Ἰουδαϊκὸν καὶ χριστιανικόν. Οὕτω κατορθοῖ ν' ἀποσαφήσῃ τὸν κύριον χαρακτήρα τῆς παλαιδιαθηκικῆς θεολογίας, ἐγκείμενον εἰς τὸ προσωπικὸν βίωμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ περιουσίῳ ἔθνους κατὰ τὰς μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου Θεοῦ σχέσεις των. Εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὡς, ἔπειτα, τῶν Μωϋσέως, Δαυὶδ, Ἡλίου, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ κ.λπ., εἰς τὰ ὀνόματα τινῶν τῶν ὁπίων συνοφθαίνεται καὶ τὸ ὄνομά του, πρᾶγμα ἐμφαίνον, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὸν μετ' αὐτοῦ δεσμὸν τῶν ψυχῶν ἐκείνων.

Ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως, ὁ σ. εἶναι ἀξιέπαινος διὰ τὴν ἣν μετέρχεται κριτικὴν τοῦ κειμένου, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅλας τὰς περιπετείας τύπων καὶ μορφολογίας τῶν ἐξεταζομένων χωρίων. Εἶναι δίκαιον νὰ χαιρετηθῇ ὡς ἄθλος ἡ πράγματι λιγυγώδης εὐσυνειδησία, μεθ' ἧς συντελεῖται ἡ ἀνίχνευσις αὐτῆ, με ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκομιδὴν συμπερασμάτων βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν. Ὁ τόμος περιέχει βιβλιογραφικοὺς ὡς καὶ λημματικούς πίνακας.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Baus K. — Ewig E., Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen ('Η Κρατικὴ Ἐκκλησία μετὰ τὸν Μ. Κων/νον). Πρῶτος ἡμίτομος: Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ Νικαίας μέχρι Χαλκηδόνος. Ἐν Handbuch der Kirchengeschichte II/I, ἐκδότης Jedin H., ἐκδ. οἶκος Herder, Freiburg-Basel-Wien 1973, σσ. V-XVIII καὶ 1-461.

Τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τοῦ ὁποῦοι μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν 8 τόμοι, εὐρίσκεται πρὸ τῆς ἀποπερατώσεώς του, δὲν ἐξεδόθη μόνον ὁ τόμ. II/2. Καὶ ὁ νῦν βιβλιολογούμενος τόμ. II/I ἀνέμενεν ἐπὶ πολὺ, ἂν καὶ ἤρχισεν ὁ Baus ἐπ' αὐτοῦ ἐργαζόμενος ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1963, λόγῳ βαρέων ἀσθενειῶν τοῦ συγγραφέως, ὅστις ἠναγκάσθη πλειστάκις ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα νὰ διακόψῃ τὴν συγγραφὴν.

Τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐπεβλήθη, αἱ δὲ προσπάθειαι τοῦ ἐκδότου H. Jedin εὐχόμεθα νὰ στεφθῶσιν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τόμ. II,2, ὥστε νὰ ὀλοκληρωθῇ τὸ ὅλον ἔργον. Πράγματι μετὰ μακρὰν χρονικὴν περιόδον δύναται νὰ προβάλῃ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ γεμανόγλωστος ἐπιστήμη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ πάλιν ἐκτενὲς Ἐγχειρίδιον, τὸ ὁποῖον παρέχει τὴν ἀξιανάγνωστον πορείαν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐκπληροῖ κατὰ τὸν πλέον ἀξιέπαινον τρόπον τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ λαμβάνει δεσπόζουσαν καὶ κατευθύνουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν διεθνῶν καὶ διομολογιακῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἱστοριῶν. Πάντως ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ τις παράλληλον σύγχρονον ἔργον ἐν τῇ διεθνεί ἐπιστημονικῇ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας σφαίρᾳ.

Εἰς τὸν βιβλιολογούμενον Π/Ι τοῦτον τόμον ἐκθέτει ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸς εἰς τὴν περίοδον μέχρι καὶ τοῦ 7ου αἰῶνος Καθηγητῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν Βόννῃ Karl Baus τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα, τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, τὴν διοργάνωσιν αὐτῆς, τὴν λειτουργίαν, τὸ κήρυγμα, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἱεραποστολικὴν αὐτῆς δράσιν. Ὁ 4ος καὶ 5ος αἰὼν φέρουσιν ἐκδηλον τὴν σφραγίδα τῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς «Κρατικὴν Ἐκκλησίαν», τῶν ἐσωτερικῶν θεολογικῶν διαμαχῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ Τριαδολογικοῦ καὶ Χριστολογικοῦ μυστηρίου, τῆς σχέσεως μεταξὺ Χάριτος καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς περιοχῆς τῆς Μεσογείου. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποκτῶσιν ἀμφότεροι οἱ αἰῶνες διὰ τῆς ἐξελλίξεως καὶ ἐξαπλώσεως τοῦ Μοναχισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει, ὅτινες εὐρίσκουσιν ἐνταῦθα διεξοδικὴν βάσει τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν ἐκθεσιν καὶ διαπραγματεύσιν, ὡς καὶ ἡ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέχρι τοῦδε ἀνεπαρκῶς ἀντικείμενον μελέτης γενομένη ἱεραποστολικὴ δράσις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ὅσον βαθέως ἐρεῖδεται ὁ παρὼν τόμος τοῦ Ἐγγχειρίδιου ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρήσεως δαψιλῶς τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, τόσον ζωηρῶς διαπραγματεύεται καὶ ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιόδου ταύτης, ἥτις ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αὐτῆς αἰῶνα καὶ τυγχάνει ἡ βάσις πολλῶν συνεπειῶν, ἵνα δὲ μόνον μίαν ἐξ αὐτῶν ἀναφέρωμεν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, Ρώμης καὶ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ τόμου Π/Ι διαπραγματεύεται ὁ Karl Baus, ὅστις εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου τόμου, τὴν γένεσιν τῆς Κρατικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς αὐτοκρατορικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς καὶ παρέχει οὕτως ἀπάντησιν ἐπὶ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀντικείμενον ἐνδελεχοῦς καὶ διεξοδικῆς συζητήσεως γενομένης προβληματολογίας τῆς οὕτω καλουμένης στροφῆς τοῦ Μ. Κων/τίνου. Ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας Εὐσέβιος θεωρεῖ τὸν Μ. Κων/τίνον ὡς τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Παρέσχεν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ὁμολογίας καὶ τοῦ κηρύγματος καὶ ἐπεδαφίλευσεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀναντίρρητον εὐνοίαν αὐτοῦ διὰ τῆς παροχῆς εἰς αὐτὴν καταφανοῦς ὑπεροχικῆς θέσεως. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος κατὰ τὸν Baus κατέδειξε σαφῆ χριστιανικὴν ὡς πρὸς τὴν πίστιν στάσιν, ἔστω καὶ ἂν ἐβαπτίσθη ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐπετέλεσε πρᾶξιν κοσμοϊστορικῆς συνεπειᾶς. Εἰς τὰ κεντρικὰ προβλήματα τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ ἀνήκει ἡ ἀρειανὴ ἀίρεσις καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος. Βεβαίως ὁ περὶ τὴν σύνοδον ἀγὼν ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων υἱῶν του καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσουν τελείως μόλις κατὰ τὴν ἐν Κ/πόλει σύνοδον τοῦ 381. Μεταξὺ ἐνεφανίσθη ἡ προσπάθεια τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἐθνισμοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ (361-363), τὸν ὁποῖον ὁ Baus ἀξιολογεῖ ἀντικειμενικῶς. Λίαν διαφωτιστικὸν εἶναι καὶ τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐξελλίξεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ τῆς προσπάθειας τῆς ὑπὸ τὸ Κράτος ὑποτάξεως τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου καὶ Οὐάλεντος. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἠναγκάσθη μετὰ τὸ 312 νὰ ἀνακατατάξῃ ριζοσπαστικῶς τὴν θέσιν της ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ Κράτους. Πολὺ πρὸ τοῦ Μ. Κων/τίνου ὑπῆρξαν σημαίνουσαι προσωπικότητες ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἀξιολογοῦσαι θετικῶς τὸ ρωμ. Κράτος, ὡς π.χ. ὁ Ὠριγένης, ὅστις ἀπέδιδεν αὐτῷ τὴν ἐκ προνοίας ἀποστολὴν διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ περὶ ἀποστολῆς αὐτοπεποιθήσις τοῦ Μ. Κων/τίνου ναὶ μὲν ἀπῆρτε ἰδιάζουσαν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας θέσιν, ἡ προσοχὴ ὅμως αὐτοῦ καὶ λεπτότης ἔναντι τῆς ἐθνικῆς πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέβαλεν αὐτῷ, ὅπως μὴ ὑπερτείνῃ τὴν ἰδιάζουσαν ταύτην θέσιν. Καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν πραγμάτων ἀπέφευγεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος νὰ ἐπεμβαίνῃ αὐταρχικῶς καὶ διὰ δεσμευοῦσης ἀποφασιστικῆς πληρεξουσιότητος εἰς εἰδικῶς

ἑσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χορήγησις προνομίων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ Κων/τίνου δὲν ὤξυνε τὴν κριτικὴν συνειδησιν ἐνίαν ἐπισκόπων ἔναντι τῶν δεσμῶν πρὸς τὸ Κράτος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεκοιμήσεν.

Ὁ Εὐσέβιος ἀνέλαβε τὴν θεολογικὴν αἰτιολόγησιν τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτοκρατορία καὶ Ἐκκλησία εἶναι δι' αὐτὸν ἀπεικονίσματα τῆς οὐρανοῦ βασιλείας. Ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ καὶ ὑφ' ὠρισμένην ἔνοιαν κύριος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πολιτικὴ αὕτη θεολογία τοῦ Εὐσεβίου παρέσχε θεμελίου λίθου πρὸς τὴν βυζαντινὴν κρατικὴν ἐκκλησιολογίαν, τ.ἔ. τοῦ πολιτικοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Baus δικαίως ὑποδεικνύει, ὅτι ὁ ὅρος Reichskirche (κρατικὴ Ἐκκλησία) ἀποδίδει μόνον μίαν ἴαν ἐξωτερικὴν ἔποψιν τῆς τότε γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος. Ἡ αὐτοκατανόησις τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς δὲν ἐκφράζεται ἐξαντλητικῶς εἰς ὅ,τι διὰ τοῦ Reichskirche περιφράζεται. Οἱ ἄριστοι θεολόγοι θὰ ἐγνώριζον ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἑσωτάτην αὐτῆς ὑπόστασιν ἀνήκει εἰς ἑτέραν σφαῖραν, εἰς τὴν πλήρη Χάριτος πραγματικότητα, ἥτις παρέχεται ὡς δῶρον τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλιολογουμένου τόμου διαπραγματεύεται τὰς θεολογικὰς διαμάχας ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἐνταῦθα εὐρίσκεται τὸ Χριστολογικὸν πρόβλημα καὶ ἡ ἀπάντησις καὶ λύσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ καὶ κυρίως ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Ἡ περὶ τὸν Ὁριγένη ἔρις, ὁ Πρισιλλιανισμὸς, ὁ Δονατισμὸς, ὁ Πελαγיאτισμὸς καὶ Αὐγουστινισμὸς ἀξιολογοῦνται ἐμπραγματῶς.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος ἐκθέτει ὁ Baus τὴν ἑσωτερικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τῆς Νικαίας καὶ Χαλκηδόνος, ἔθθα ἐκτίθεται ἡ ἱεραποστολικὴ δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας — μεταξὺ ἄλλων ἡ πρώτη ἐποχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τῶν γερμανικῶν φυλῶν, τὴν συγγραφὴν ἐπεμελήθη ὁ Ewig — διὰ πειστικῆς ἐκθέσεως.

Ἡ διοργανωτικὴ διάρθρωσις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ἡ ἱστορία τῆς λειτουργίας, κήρυγμα καὶ εὐσέβεια, ἡ ἀγαμία τοῦ Κλήρου, ἰδίως ὁ ἀρχέγονος χριστιανικὸς Μοναχισμὸς, ὡς καὶ τὸ πρόβλημα Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία ἀνήκουσιν εἰς τὰ περαιτέρω θέματα, ἅτινα τυγχάνουσιν ἐπισταμένης ἐρεῦνης καὶ διαπραγματεύσεως. Ὡσαύτως καθίσταται ὄρατὴ ἡ κρίσιμος στροφή, ἥτις ἔλαβε χώραν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ὀψίμου Ἀρχαιότητος. Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ γενομένη Κοινωνία δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐπιφέρῃ ἀλλαγὴν τινα εἰς τὴν βασικὴν τάξιν τῆς Πολιτείας καὶ ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ ὀλίγας μόνον ἀλλαγὰς εἰς τὰς οικονομικὰς καὶ κοινωνικὰς διαρρυθμίσεις, ἔστω καὶ ἐὰν ἐδημιουργήθησαν θετικαὶ ἐξορμήσεις εἰς μερικοὺς τομεῖς, ὡς τὸν τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀξιολογήσεως καὶ ἐκτιμῆσεως τοῦ γάμου, τῆς δουλείας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ἡ ἔκθεσις καθιστᾷ σαφές, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκειτο εἰσέτι εἰς κατὰστασιν ἱεραποστολικήν. Τὰ 125 ἔτη μετὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων Νικαίας (325) καὶ Χαλκηδόνος (451) ἦσαν μᾶλλον περίοδος σποράς παρὰ θερισμοῦ.

Τὸ ἔργον συμπληροῖ νεωτάτη περαιτέρω καθοδηγοῦσα βιβλιογραφία, δύναται δέ τις νὰ χαιρετίσῃ τοῦτο ὡς τὸ ὑπέροχον ἐπίτευγμα τῆς συγχρόνου ἱστοριογραφίας καὶ δὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐκτενῆ διαπραγματεύσειν τῆς ἑσωτερικῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἰς τὰς πλείεστας Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορίας καθίσταται ἀντικείμενον ἴαν συντόμου διαπραγματεύσεως

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΚΑΛΔΙΝΙΚΟΣ

Gnilka J., Der Philipperbrief ('Η πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολή), Herd Theol. Komm. Zum N.T.X, 3, ἐκδ. οἶκος Herder, Freib. - Basel - Wien 1968, σσ. VII-XXI καὶ 1-226.

Παρήλθον πέραν τῶν 40 ἐτῶν μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος Ἵπομνήματος, ἀφ' ὅτου ὁ Lohmeyer συνέγραψε τὸ μεγαλύτερον ἐπιστημονικὸν Ἵπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους (1930). Τὸ γεγονός τοῦτο καὶ μόνον καθιστᾷ τὸ βιβλιολογούμενον ἔργον ἰδιαιτέρως ἐπίκαιρον εἰς τὴν Ἐξηγητικὴν τῆς Κ.Δ. Ὡς εἶναι γνωστὸν καὶ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Ἀπ. Παύλου ἔτυχε τῆς δεούσης ἐρεύνης καὶ κριτικῆς: Διημφισβητήθη ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ ἐνότης, ἔθεωρήθη ὑπὸ νέον φῶς ἡ σχέσις τοῦ Παύλου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Φιλιππῶν ἐν συσχετίσει πρὸς τὰς πεπλανημένας διδασκαλίας, αἵτινες ἐπατελοῦν αὐτήν, ἡ δὲ γνώσις τῆς τοῦ Παύλου Χριστολογίας καὶ ἐσχατολογίας, αἵτινες εἰς τὸ παρὸν γράμμα διαδραματίζουσι ἰδιαίτερον ρόλον, κατέστη δι' ἄρκετῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων πλουσιωτέρα. Ὁ Καθηγητὴς τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Παν. Münster κ. Gnilka ἐπιλαμβάνεται μὲ κριτικὸν πνεῦμα τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποσαφηνίσῃ ταῦτα καὶ περαιτέρω νὰ προάγῃ. Ὁ λόγος τοῦ Παύλου προβάλλεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἔχῃ τὰ πρωτεῖα καὶ νὰ ἐξιχνιάζεται καὶ ἐξακριβοῦται ἡ θεολογία τοῦ Ἀποστόλου. Ἡ προσπάθεια αὕτη στηρίζεται ὑπὸ μιᾶς λεπτομεροῦς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἔδραν, μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ γράμματος, ὡς καὶ διὰ τεσσάρων παραρτημάτων, ἅτινα διαπραγματεύονται τὰ προβλήματα: 1. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι, 2. «Σὺν Χριστῷ εἶναι», τ.ἐ. ἡ μετὰ τοῦ Χριστοῦ κοινωνία, 3. Ὁ προπαύλειος περὶ Χριστοῦ ὕμνος καὶ 4. Οἱ Φιλιππηῖοι ψευδοδιδάσκαλοι. Ἡ εἰσαγωγή διαλαμβάνει τὰ ἐξῆς θέματα: 1. Πόλις καὶ Ἐκκλησία τῶν Φιλιππῶν (σσ. 1-5), 2. Γνησιότης καὶ ἐνότης τοῦ γράμματος, παραδέχεται δύο γράμματα (σσ. 5-11), 3. Ἀφορμὴ καὶ δομὴ τῶν γραμμάτων, προθέσεις τῆς συντάξεως (σσ. 11-18), 4. Τόποι συγγραφῆς, διὰ τὸ γράμμα Α' παραδέχεται τὴν Ἐφεσον, διὰ τὸ Β' τὴν Κόρινθον, καὶ χρόνοι, διὰ τὸ Α' 55/56, διὰ τὸ Β' 56/57 (σσ. 18-25) καὶ 5. Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου (σσ. 25-27). Τὸ ἔργον κατακλείει διὰ πινάκων πραγμάτων καὶ ἑλληνικῶν ὄρων. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις τοῦ κειμένου ἐγγυᾶται ἐν ταύτῳ ἐν βλέμμα εἰς τὸ συντακτικὸν ἔργον τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας καὶ ἀγεί οὕτω πρὸς νέας γνώσεις τῆς διαμορφώσεως τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. πρὸ πάντων τῶν γραμμάτων τοῦ Ἀπ. Παύλου. Ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Καθηγ. R. Schnackenburg (Bibl. Zeitschrift 1970) ἐν σύγχρονον, περαιτέρω προάγον, θεολογικῶς ἐμπλουτίζον Ἵπόμνημα. Κατὰ δὲ τὸν Καθηγ. J. Schmid (Theol. Rev. 1969) ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου διεξάγεται δι' αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς νηφαλιότητος καὶ διαλευκαίνει τὴν πορείαν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐπιστολῆς οὐδὲν πρόβλημα τοῦ κειμένου παρερχομένη.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Gnilka J., Der Epheserbrief ('Η πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή), Herdes Theol. Komm. Zum N.T. X, 2, ἐκδ. οἶκος Herder, Freiburg-Basel-Wien 1971 σσ. V-XVIII καὶ 1-328.

Μετὰ τὸ Ἵπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους τοῦ Καθηγητοῦ Gnilka, τὸ ὁποῖον ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως, ἠκολούθησεν ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῶν θεολογικῶν Ἵπομνημάτων εἰς τὴν Κ.Δ. τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Herder τόμ. X, 2 τὸ Ἵπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους. Ἦδη εἰς τὰ εἰσαγωγικὰ προβλήματα θέτει ὁ συγγραφεὺς νέους τόνισμούς, ἀφισταμένους κατὰ πολὺ τῶν συνήθων παραστάσεων. Οὕτως ὡς συγγραφεὺς τῆς πρὸς Ἐφεσίους δέον νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ ὁ Παῦλος, ἀλλ' εἰς ἀνώνυμος, ὅστις διαμορφοῖ παραδόσεις παυλείου σχολῆς. Περαιτέρω τὸ θρησκευτικὸν ὑπόβαθρον δέον νὰ ζη-

τηθῆ οὐχὶ τόσον εἰς τὸ γνωστικὸν ἐρμηνείας πρότυπον τοῦ περι ἀρχεγόνου ἀνθρώπου-λυτρωτοῦ μύθου, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν κόσμον ἰδεῶν τῆς ἐλληνιστικῆς, ὑπὸ τοῦ Φίλωνος ἐκ-προσωπομένης Συναγωγῆς.

Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, σσ. 1-52 διαπραγματεύεται: 1. Τὸ πρὸς τοίους ἀπευθύνεται πρόβλημα, 2. Τὴν σχέσιν πρὸς τὴν Κολοσσαεῖς, 3. Τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως, χρόνος καὶ τόπος — ἀρχὰς τοῦ 90 ἐν Ἐφέσῳ —, ψευδωνυμία, 4. Ἡ ἱστορία τῆς παραδόσεως, 5. Δομῆ, ὕφος καὶ τρόπος τῆς συγγραφῆς, 6. Αἱ θρησκευοῖστορικαὶ προϋποθέσεις, 7. Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις, ἀφορμῆ τῆς συγγραφῆς, 8. Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου. Εἰς παραρτήματα διερευνᾷ τὰ ἐξῆς θέματα: 1. Ἡ περὶ κόσμου εἰκὼν, 2. Ἐν Χριστῷ, 3. Ἡ Ἐκκλησιολογία, 4. Ἡ ἐσχατολογία, 5. Εἰς ἀρχαῖος περὶ Χριστοῦ ὕμνος, 6. Ἱερὸς γάμος. Ἐν ἀρχῇ μετὰ τὰ περιεχόμενα (σσ. V/VI) ἀκολουθεῖ πλουσιωτάτη Βιβλιογραφία (σσ. VII-XVIII): Κείμενα (Πηγαὶ καὶ μεταφράσεις) Α'. Βίβλος, Β'. Ἰουδαϊκὴ καὶ γνωστικὴ γραμματεία, Γ'. Ἀρχαία καὶ πρωτοχριστιανικὴ γραμματεία. Βιβλιογραφία: Α'. Γενικὰ βοηθήματα, Β'. Ὑπομνήματα: 1. Ἀρχαιότης, 2. Μεσαίων, 3. Νέα ἐποχῆ, 1. Ἐποχὴ Μεταρρυθμίσεως, 2. Διαφωτίσεως, 3. Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1914, 4. Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1945, 5. Ἀπὸ τοῦ 1945 καὶ ἐξῆς. Γ'. Βιβλιογραφία εἰς τὴν πρὸς Ἐφesoῦς. Δ'. Ἐτέρα βιβλιογραφία (κατ' ἐκλογὴν). Ἐν τέλει ὑπάρχουσι καὶ ἐνταῦθα δύο πίνακες πραγμάτων καὶ ἐλληνικῶν ὄρων σσ. 327/28.

Ἐν τῷ Ὑπομνήματι τούτῳ συνενοῖ ὁ Gnllka κατὰ τρόπον κυριαρχικὸν ἐπιστημονικὴν συναίσθησιν καὶ κατανόησιν τῶν προβλημάτων, ἐμφαντικότητα καὶ σαφήνειαν ἐν τῇ ἐκθέσει καὶ ὑψηλὸν βιβλικοθεολογικὸν διαφέρον εἰς μίαν πειστικὴν ἐνόητα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΚΑΛΙΝΙΚΟΣ

Ἄ κ α δ η μ ί α ς Ἀ θ η ν ῶ ν, Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Δημοσιεύματα Μανουὴλ Γεδεῶν. Ἀναλυτικὴ ἀναγραφή ὑπὸ Χ.Π. Πατριεῆ, Ἀθῆναι 1974, σχ. 8Μ, σσ. 115. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, 19 (1969), σσ. 5-115.

Ἡ ἐπὶ μίαν ἐβδομηκονταετίαν καὶ πλέον συνεχῆς συγγραφικὴ δραστηριότης τοῦ Μ. Γεδεῶν (σ. 5) ἐρευνητικὴ ἢ δημοσιογραφικὴ καὶ μάλιστα εἰς διάφορα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Κωνσταντινούπολις, Ἀθῆναι, Θεσσαλονίκη, Ἀλεξάνδρεια, Κάϊρον, Βουκουρέστιον κ.λπ.) (σσ. 7-8), προῖδεάζει καὶ διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν δημοσιευμάτων του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δυσκολίαν ἀνεურέσεως καὶ καταγραφῆς αὐτῶν ἐξ αὐτοφίας (σ. 6).

Βεβαίως εἶχεν προηγηθῆ ἡ δημοσίευσις τῶν α' «Ἀναγραφῆς συγγραφῶν καὶ ἐκδόσεων εικοσιπενταετίας (1871-17) 29 Ἰουνίου 1896» (Κωνσταντινούπολις 1896), β' «Κατάλογου τῶν καταλοίπων Μανουὴλ Γεδεῶν» (Ἀρχεῖον Ὀρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ὑπουργοῦ, 23 (1958), σσ. 285-290), ὅπως χειρόγραφοι συμπληρώσεις ἢ κατάλογοι συναχθέντες ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεῶν ἢ τῆς θυγατρὸς του Σοφίας Μ. Γεδεῶν ἐβόηθησαν πολὺ τὸν συντάκτην τῆς ἀναλυτικῆς ἀναγραφῆς, ὁ ὁποῖος ἐξ ἄλλου προσέθεσε καὶ 45 νέα λήμματα. Οὕτως ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν δημοσιευμάτων φθάνει εἰς τὸν ἀριθμὸν 748, χωρὶς νὰ περιλαμβάνονται εἰς αὐτὰ σύντομα βιβλιοκριτικὰ σημειώματα καὶ ἄρθρα δημοσιογραφικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐξ ἄλλου ὁ συντάκτης γνωρίζων ὅτι «ἡ ἀπλὴ ἀναγραφή τῶν τίτλων τῶν ἐργασιῶν τοῦ Μ. Γεδεῶν ἐλάχιστα θὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἔρευναν, διότι πολὺ συχνὰ τὰ δημοσιεύματά του φέρουν ἐντελῶς ἀορίστους ἢ συμβατικούς τίτλους, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰμαντεύσῃ κανεὶς τὸ περιεχόμενον, πλεῖστοι δὲ ἄλλαι ἐργασίαι του περιέχουν τόσας ἀπροσδοκίτους παρεμβάσεις, παραθέσεις ἀνεκδότων ἐγγράφων, κειμένων κ.λπ., ὥστε καὶ ὁ ἀκριβέ-

στερος ἀκόμη περιγραφικὸς τίτλος νὰ εἶναι ἐλάχιστα ἐνδεικτικὸς τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποιτικιλίας τοῦ περιεχομένου» (σ. 8), κατήρτισεν «ἐξ ὑπαρχῆς περιλήψεις, συντόμους μὲν καὶ «τηλεγραφικὰς» ἀλλὰ πλήρεις κατὰ τὸ δυνατόν καὶ σαφῶς ἐνδεικτικὰς τῶν προσώπων, τῶν πραγμάτων, τῶν ζητημάτων καὶ τῶν κειμένων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἐκτενὴς ὅπωςδῆποτε λόγος εἰς ἕκαστον δημοσίευμα» (σσ. 8-9), ἐπέμεινε δὲ ἰδιαιτέρως «εἰς τὴν ἐπισήμανσιν ἐκδιδομένων τυχὸν κειμένων, ἐγγράφων, ἐνθυμήσεων, ἐπιγραφῶν κ.λπ., ὅποτε σημειώνεται πάντοτε ὁ συγγραφεὺς τοῦ κειμένου ἢ ἡ ἐκδοῦσα ἀρχή, ὁ ἀποστολεὺς, ὁ ἀποδέκτης, τὸ θέμα καὶ ἡ χρονολογία, προκειμένου περὶ ἐγγράφου ἢ ἐπιστολῆς» (σ. 9). Δὲν δίδεται περίγραμμα τῶν καθαρῶς θεολογικοῦ ἢ ἠθικοδιδασκτικοῦ περιεχομένου δημοσιευμάτων. Ἐξ ἄλλου εἰς ἀρκετὰ λήμματα μεταφέρονται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, ὑπὸ τὸν οἰκείον τίτλον, ἐπεξηγηματικαὶ σημειώσεις τοῦ Γεδεῶν εἰς τὰς ὁποίας παρέχονται πληροφορίες «περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκδοθέντων ἀνατύπων, περὶ τυχὸν ἀναδημοσιεύσεως τῆς ἐργασίας καὶ περὶ τῆς ἀφορμῆς ἢ τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔγραψε τὴν συγκεκριμένην ἐργασίαν».

Ὁ σ. εἰς τὰ ὀλίγα τὰ ὁποῖα προτάσσει τῆς ἀναγραφῆς δέχεται ὅτι ὁ Γεδεῶν «ὡς τύπος λογίου καὶ ἐρευνητοῦ... ἀνήκει — μαζὶ μὲ τὸν Κ. Σάθαν, τὸν Α. Παπαδόπουλον Κεραμέα κ.ἄ. — εἰς τὴν γενεὰν ἐκείνην τῶν πρωτοπόρων ἱστοριοδιφῶν καὶ φιλολόγων, ἡ ὁποία διεμορφώθη καὶ ὀρίμασε πρὶν ἀκόμη ὁ Σπ. Λάμπρος, εἰσηγούμενος νέας μεθόδους καὶ νέον ὕψος, ἀναμορφώθη τὰς νεοελληνικὰς ἱστοριοφιλολογικὰς σπουδὰς» (σ. 5), καὶ ἀφοῦ τὸ ἔργον τοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ τὴν «Ἀλωσιν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἄλλων Ἑκκλησιῶν καὶ ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς παιδείας τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸν ἑλληνισμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα» (σ. 6), «τὴν ἀνάγκην συντάξεως ἀναγραφῆς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Μ. Γεδεῶν, θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς διαπιστώσει ὅλοι ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς παιδείας, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας» (σ. 6), ἐφ' ὅσον μάλιστα «πᾶμπολλα μικρότερα δημοσιεύματά του, κατεσαρμμένα εἰς δυσεύρετα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας, παραμένουν σχεδὸν ἄγνωστα, ἐνῶ τὰ βιβλία του εἶναι σχεδὸν δύσχρηστὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως εὐρετηρίων ἢ ἀκόμη καὶ πίνακος περιεχομένου ἀφοῦ πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι κἂν διηρημένα εἰς κεφάλαια μὲ ἰδιαιτέρους τίτλους» (σ. 6).

Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ πλήρη δικαίωσιν τῆς μετὰ χεῖρας ἀναγραφῆς τοῦ κ. Καθηγητοῦ.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΣΤ. ΑΝΕΣΤΙΑΔΗΣ

Κωνσταντίνου Ντόκου, Ἡ Στερεὰ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἑνετοτουρκικὸν πόλεμον (1684-1699) καὶ ὁ Σαλῶνων Φιλόθεος, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, ἔκδ. Ἑταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν. Κείμενα καὶ Μελέται. Ἀριθ. 1, Ἀθήναι 1975, σσ. 1-255.

Μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἀναμενομένη ὡς ἀνωτέρω ἱστορικὴ μονογραφία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἀναφέρεται εἰς ἐποχὴν ὀλίγον γνωστὴν, λόγῳ τῆς μὴ ἐπαρκοῦς εἰσέτι ἐξερευνησεως, δημοσιεύσεως καὶ μελέτης τοῦ μεγαλυτέρου ὄγκου τῶν διασωθέντων πολλῶν ἐπισήμων ἐγγράφων — εἰς ὁ μάλιστα γεγονὸς ὀφείλεται ἡ ἔλλειψις συνθετικῶν μελετῶν περὶ τῆς Β' Ἑνετοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1686-1715)—ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Ντόκου.

Ὁ Ντόκος, μετὰ μακρὰς ἐν Βενετίᾳ μελέτας, εἶναι ἤδη γνωστὸς ὡς φιλόπονος ἐρευνητῆς τῶν ἐκεῖ Κρατικῶν καὶ λοιπῶν Ἀρχείων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιτυχὴς ἐκδότης σημαντικῶν ἐγγράφων, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἑκκλησιαστικὴν ἐν Πελοποννήσῳ περιουσίαν (Βλ. «Θησαυρίσματα», τόμ. Β' (1963), σσ. 36-62. «Μνήμων», τόμ. Α')

(1971), σσ. 175-196 καὶ Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 21 (1971-1972), σσ. 43-168). Καὶ ἡ μετὰ χεῖρας νέα αὐτῆ μελέτη τοῦ κ. Ντόκου βασίζεται ἐπὶ ἀνεκδότων ἐξ Ἑνετίας ἐγγράφων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλας ἐκδοθεμένας «Ἐκθέσεις» τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑνετῶν Προβλεπτῶν καὶ Ἀρχιστρατήγων, αἵτινες νῦν ἐμελετήθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀξιοποιήθησαν δεόντως, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δημοσιευομένων διὰ πρώτην φοράν νέων στοιχείων. Τοῦτο μάλιστα ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς σημαντικῆς προσφορᾶς του.

Σκοπὸς τῆς ἐν λόγῳ μελέτης εἶναι ἡ ἐξέτασις βασικῶν ζητημάτων τῆς ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ δημιουργηθείσης καταστάσεως κατὰ τὸν ἐνετοτουρικὸν πόλεμον (1684-1699), κυρίως δὲ τῆς μετακινήσεως Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἐκ τῶν τουρκοκρατούμενων περιοχῶν τῆς Στερεᾶς πρὸς τὴν ἐνετοκρατούμενην Πελοπόννησον.

Συναφῆς πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἡ διαίρεσις τῆς ὕλης καὶ ἡ καθ' ὄλου οἰκονομία τοῦ βιβλίου, ὅπερ κατακλειόμενον διὰ Παραρτήματος ἀνεκδότων ἐγγράφων, περιλαμβάνει τέσσαρα κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἑνετοτουρικὸς πόλεμος τοῦ 1684-1699 καὶ αἱ κατακτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον» (σσ. 8-34) ἐξετάζονται αἱ προελάσεις τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων, αἱ ἐκ τούτων συνέπεια καὶ ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ ἐπισκόπου Σαλῶνων Φιλοθέου. Οὗτος ἔδρασε πολεμικῶς μετὰ τῶν ἐτῶν 1691-1696, συνεκρότησε στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ τῶν ἐν Αἰγίῳ Σαλωνιτῶν καὶ ἐπέδραμε κατὰ τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἴσθμῷ τῆς Κορίνθου καὶ ἐν Ναυπάκτῳ. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν των εἰς Πελοπόννησον, ἐνεψύχωσε τοὺς ἐνοτοίους καὶ ἐτέθη πάλιν ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνοριτῶν του εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων, ἀναδειχθεὶς εἰς «ἡγέτην καὶ δημεγέρτην». Σημαντικὸς ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τοῦ Φιλοθέου ὡς πράκτορος καὶ πληροφοροδότη τοῦ Ἑνετῶν, διὸ εἶχε «γραμματαλλαγὴν» μετὰ τῶν Γεν. Προβλεπτῶν καὶ Ἑνετῶν Ἀρχιστρατήγων καὶ ἡμελῆθη ὑπ' αὐτῶν διὰ πολλῶν παραχωρήσεων μετὰ μηνιαίου μισθοῦ ἐκ τεσσαράκοντα δουκάτων. Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀντλοῦνται ἐξ ἐπισήμων πηγῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων γίνεται εὐστοχος διαφώτισις προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ ἐνίοτε διόρθωσις παραδεδεγμένων θέσεων.

Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἐποικισμὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ μετανάστευσις ἐκ τῆς Στερεᾶς. Παράγοντες τῆς μεταναστεύσεως τῶν πληθυσμῶν» (σσ. 35-98), ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὰ ἔτη τοῦ Ἑνετοτουρικικοῦ πολέμου (1684-1699) καὶ διῃ μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν τόσον ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, ὅσον καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνθα ἔχομεν σημαντικὴν μείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσιν αἱ παράγραφοι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐπαμφοτερίζουσαν δρᾶσιν τοῦ Γερακάρη ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Τούρκων, ἀργότερον δὲ ὑπὲρ τῶν Ἑνετῶν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ληστρικὴν στάσιν τῶν ἀτάκτων καὶ λιποτακτῶν ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου, τῶν συναφῶν καταδρομῶν καὶ πολεμικῶν συγκρούσεων καὶ διπλῶν φορολογικῶν ἐπιβαρύνσεων ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ, τῶν δεινοπαθούτων Ἑλλήνων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Εἰδικώτερον ἀναλύονται τὰ προβλήματα: δημογραφικὰ, οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ, ἀτινα ἀντιμετώπισαν οἱ Ἑνετοὶ μετὰ τὴν δευτέραν κατάρτησιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκεῖνα, ἅτινα ὑπηγόρευσαν τὴν μετακίνησιν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ Στερεοελλαδιτῶν πρὸς τὴν γειτονικὴν Πελοπόννησον. Ἐνταῦθα ἐξιστορεῖται ὁ ρόλος τοῦ Φιλοθέου πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μεταναστεύσεως τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου, δηλονότι τῶν Σαλωνιτῶν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἡ κοινωνιολογικὴ θεώρησις, καὶ τοῦτο εἶναι σημαντικὸν προσὸν τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Ντόκου, τῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω διακινήσεως τοῦ Στερεοελλαδικικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἢ ἀνάλυσιν τῶν ληφθέντων ὑπὲρ τῶν νεήλιδων εὐεργετικῶν μέτρων, δι' ὧν πείθεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ἐποικισμὸς ἤτο σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπακόλουθον τῆς ἐφαρμοσθείσης ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν δη-

μοσιονομικῆς πολιτικῆς, δι' ἧς ἀπεσκοπεῖτο ἡ «ζωογόνησις τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου» τῆς Χερσονήσου κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν χρονικὴν περίοδον (σ. 36).

Τὰ ἀνωτέρω καθίστανται σαφέστερα εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐστία προελεύσεως τῶν ἐποίκων καὶ τόποι ἐγκαταστάσεως. Ἐποικιστικὰ μέτρα καὶ διαδικασίαι» (σσ. 99-141). Τὸ κεφάλαιον τοῦτο συνιστᾷ καθ' ἡμᾶς τὸ σπουδαιότερον τμήμα τῆς ἐργασίας τοῦ Ντόκου καὶ παρέχει τὸ μέτρον τῆς προσφορᾶς του καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ δυνατοτήτων. Ἐνταῦθα ἀναλύνονται μετὰ ἐπιστημονικῆς νηφαλιότητος καὶ εὐθυκρίας τὰ αἷτια τῆς μεταναστεύσεως τῶν Στερεοελλαδιτῶν. Ὁ κ. Ντόκος ἐρευνᾷ ἐκ πρώτων πηγῶν τὸν τόπον προελεύσεως, τὰς περιοχὰς ἐγκαταστάσεως τῶν μεταναστῶν εἰς Πελοπόννησον, τὰ ὄνόματα αὐτῶν, τὴν ἰδιότητα πολλῶν ἐκ τούτων, ἐν τινι δὲ μέτρῳ τὴν θρησκευτικὴν ὁμολογίαν καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν νέων τούτων κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἐπίσης δὲν παραλείπεται ἡ ἀναφορὰ εἰς τοὺς «ξένους» κατοίκους καὶ εἰς τὰ αἷτια προσελεύσεως καὶ ἐγκαταστάσεώς των ἐν τῇ αὐτῇ Χερσονήσῳ. Ἐκ τούτων εἶναι προφανές ὅτι ἡ μελέτη τοῦ Ντόκου δύναται νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς οἰκονομολόγους, κοινωνιολόγους, φιλολόγους καὶ ἐκκλησιαστικούς ἱστορικούς, ἀφοῦ δι' αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα, ἀφορῶντα ἀντιστοίχως εἰς τὴν δημογραφικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς Πελοποννήσου, εἰς τοὺς γλωσσικούς αὐτῆς ἰδιωματισμούς, τὰ τοπωνύμια καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν τῆς περιοχῆς. Σχετικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὰ ἐρχόμενα, νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐγγράφα, ἐν οἷς καὶ μακροὶ πίνακες κατανομῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Ναυπλίου κατὰ ἐνορίας μετ' ἐνδείξεων περὶ τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας, τοῦ τόπου προελεύσεως κλπ. τῶν ἐνοριτῶν καὶ ἐπίσης μετὰ τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ βαθμοῦ τῶν ἐφημερίων. Συναφῶς ἐπισημαίνομεν τὸ ΙΖ' ἐγγράφον, τὸ περιέχον πολῦτιμα στοιχεῖα ἐκ τῆς γενομένης κατὰ τὸ ἔτος 1700, ἐπὶ Προβλεπτοῦ Francisco Grimani, ἐπισήμως ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως τοῦ Ναυπλίου κλπ. Κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ «πανσπερμία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσῆς (ἐννοεῖται τοῦ Ναυπλίου ἐν τῷ Regno della Morea), ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἀπογραφὴν, ἀντικατοπτρίζει χαρακτηριστικῶς καὶ τὴν ποικίλην προέλευσιν τῶν κατοίκων ὀλοκλήρου τῆς Πελοποννήσου» (σ. 122). Τοῦτο καθ' ἡμᾶς δίδει καὶ τὸ μέτρον κατανοήσεως τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ἡ Ναυπλιακὴ κοινωνία καὶ μετὰ πάροδον ἐνὸς αἰῶνος παρουσιαζέει τὴν αὐτὴν περίπου σύνθεσιν, ὡς μάλιστα μαρτυρεῖται ὑπὸ αὐτοπτῶν ἐξιόπιστων μαρτύρων καὶ μάλιστα διὰ ζωηρᾶς σχετικῆς περιγραφῆς, ὡς τοῦ Ν. Δ ρ α γ ο ὑ μ η, Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις (ἔκδ. Ἐρμῆς), τόμ. Α', σσ. 25 καὶ ἐπ., τοῦ Μ. Λ α μ π ρ υ ν ἰ δ ο υ, Ἡ Ναυπλία (β' ἔκδοσις), σ. 245 καὶ Δ. Κ. Β υ ζ α ν τ ἰ ο υ, Ἡ Βαβυλωνία, (ἔκδ. Ἐρμῆς), σσ. θ-μ καὶ 4. Ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ πῶς ὁ συγγραφεὺς, καίτοι γνωρίζει τὴν συλλογὴν Whittall (σ. 108 ἐν ὑποσημειώσει), καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μ. Λαμπρυνίδου, σοβαροῦ μελετητοῦ τῆς Ναυπλιακῆς ἱστορίας, δὲν ἀναφέρεται εἰς αὐτά, καὶ δὲν συσχετίζει τὰ δεδομένα τῶν ἐγγράφων του οὔτε πρὸς τὸ ἐνετικὸν *Catastico particolare* τοῦ 1714, οὔδὲ πρὸς τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ κλασσικῷ ἔργῳ τοῦ Μ. Λ α μ π ρ υ ν ἰ δ ο υ, Ἡ Ναυπλία (β' ἔκδοσις), σσ. 104, 109, 110, 115, 132, 147, 245, εἰδικῶς ἀναφερομένου εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως τοῦ Ναυπλίου, παλαιότερον ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν χρονικὴν περίοδον.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐκτιθέμενα εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τῶν Ἐνετῶν στοιχεῖα, ἅτινα μαρτυροῦν τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα τοῦ Ντόκου καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ διαίθησιν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν διανομὴν καὶ ἐκμίσθωσιν γαιῶν, εἰς τὴν ἐπαλήθεισιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας (*beneprobatum*), εἰς τὴν τύχην τῶν ὑπὸ τῶν τῆς κυρίων ἐγκαταλειφθέντων ἐκτεταμένων κτημάτων, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν παραχωρήσεώς των, τὰς σημειωθεῖσας καταχρήσεις, τὰ κριτήρια καὶ τὰς κατηγορίας τῶν ἀποδεκτῶν, τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα τῶν παραχωρουμένων γαιῶν, τὰς συνεπειὰς διὰ τὸ Ἐνετικὸν Δημόσιον ἐκ τῆς ἀνευ φειδοῦς παραχωρήσεως τῶν κρατικῶν

κτημάτων καὶ τὰ ἐξ αἰτίας τούτου ληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν σχετικὰ μέτρα. Ὁ Ντόκος διαπραγματεύεται πάντα τὰ ἀνωτέρω μετὰ θαυμαστῆς ἀνέσεως καὶ ὀρθῆς κρίσεως· ἐξοικειωμένος εἰς τὴν σχετικὴν ὀρολογία, δίδει ἀνάγλυφον εἰκόνα τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν διαχειρίσεως ἐν Πελοποννήσῳ τῶν ἄρτι ἀπελευθερωθεισῶν ἐκ τῶν Τουρκικῶν χειρῶν γαιῶν, χέρσων καὶ καλλιεργουμένων, τῆς τάσεως τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ δι' ἀγροτικὴν του ἀποκατάστασιν καὶ τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν πρὸς ἔλεγχον τῆς καταστάσεως διὰ καταγραφῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐγγείου κτήσεως. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται ὁ Ντόκος εἰς τὸ ἀντίρροπον φαινόμενον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Στερεοελλαδιτῶν εἰς τὴν πατρίδα των, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ἐν αὐτῇ τῶν Τούρκων (συνθήκη Κάρλοβιτς, 1699). Ἐνταῦθα ἀναλύει τὰ αἰτία τῆς τοιαύτης παλιννοστήσεως, ἥτις κατὰ τοὺς Ἑνετοὺς Προβλεπτάς ἐδημιούργησεν ἐν Πελοποννήσῳ «ὄξυ κοινωνικὸν πρόβλημα», ἀφοῦ ἀπεδείκνυε τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐφαρμοσθείσης ἀγροτικῆς πολιτικῆς των. Δηλαδή τὰ παραχωρηθέντα πρὸς τοὺς Στερεοελλαδίτας ἐκτεταμένα κτήματα ἐγκατελείποντο πάλιν ἔρημα καὶ ἀκαλλιεργήτα, δὲν ἤρκεσαν δὲ νὰ ἀναχαιτήσουν τὸ ρεῦμα τῆς παλιννοστήσεως οὔτε ἡ αὔξησις τῶν εὐεργετημάτων οὔτε ἡ παραχώρησις γαιῶν, οὔδὲ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος ἐλευθέρως κληροδοτήσεώς των. Τὰ τελευταῖα ταῦτα μέτρα τῆς Ἑνετικῆς πολιτικῆς περιγράφονται καὶ ἀναλύονται λεπτομερῶς ἐπὶ τῇ βᾶσει ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ ἀσθεντικῶν μαρτυριῶν τῶν Ἑνετῶν ἀξιωματοῦχων (σσ. 130 καὶ ἐπ.). Ἐν κατακλιθεὶς περιγράφεται ἡ συμβολὴ τοῦ ἐμπεριστάτου ἐπισκόπου Σαλῶνων Φιλοθέου, εἰς τὸν ἐποικισμὸν τῆς Πελοποννήσου, αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ὑπηρεσιῶν του ἐκ μέρους τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας (σσ. 136-141).

Τὸ τελευταῖον, τ ἔ τ α ρ ο ν κεφάλαιον, δι' οὗ κατακλείεται ἡ μελέτη, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐπάνοδος τῶν Τούρκων εἰς τὴν Στερεάν. Ἡ περιοχὴ τῶν Σαλῶνων καὶ ὁ Φιλόθεος» (σσ. 142-155). Ἐν αὐτῷ περιγράφονται αἱ δυσκολαί, τὰς ὁποίας συνήνησεν ὁ Φιλόθεος, ὡς τέως πράκτωρ καὶ ἀναφανδὸν ὑποστηρικτῆς τῶν Ἑνετῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑνετοτουρκικοῦ πολέμου, τόσον ἐκ μέρους τοῦ ποιμνίου του, ὅσον καὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, παρ' οὗ ἐτέθη θέμα ἐκπτώσεώς του, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐπιλύονται σπουδαῖα χρονολογικὰ καὶ τοπωνυμικὰ προβλήματα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, διευκρινίζεται ἡ περαιτέρω τύχη τοῦ Φιλοθέου μέχρι τοῦ θανάτου του καὶ γενικῶς περιγράφεται ἡ διαμορφωθείσα κατάστασις ἐν Στερεᾷ μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς (1699) καὶ τὴν βραδείαν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπὶ μέρους ὄρων αὐτῆς. Ἡ μελέτη κατακλείεται δι' ἐκδόσεως σημαντικῶν ἐγγράφων (σσ. 156-211), περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος καὶ πινάκων τοπωνυμῶν καὶ ὀνομάτων, δι' ὧν καθίσταται εὐκολος ἡ χρῆσις τοῦ πολυτίμου ἱστορικοῦ ὕλικου τῆς ἐργασίας, μετὰ περιλήψεως αὐτῆς εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

Ἄς ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισημάνωμεν ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ κ. Ντόκου ἔρχεται εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἔχει κορυφωθῆ τὸ περὶ τὴν Ναυπλίαν ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον, διαφωτίζει δὲ αὐτὴ πολλὰς πτυχὰς τῆς ἐκεῖ ζωῆς κατὰ τοὺς ΙΖ' -ΙΗ' αἰῶνας. Εἶναι χρήσιμον νὰ γνωρίζῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερεν εἰς φῶς σημαντικὰ εὐρήματα ἐκ τῆς ἀρχαῖκης ἱστορίας τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς τοιαύτης* (*Αρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν, τόμ. ΙV (1971), τεῦχ. 1, σσ. 10-11 καὶ ἐφημ. «Ἀθηναϊκὴ» τῆς 14.ΧΙΙ.74, σελ. 4). Περαιτέρω εἶναι γνωστὸν τὸ μέγαλον ἐνδιαφέρον τοῦ ἐν Βρέμῃ ἀρχιτέκτονος καθηγητοῦ W o l f S c h a e f e r διὰ τὰ ἐν Ναυπλίῳ ἱστορικὰ φρούρια καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Cincinnati καθηγητοῦ P e t e r T o p p i n g διὰ τὰ ἐν Ναυπλίῳ δημόσια κτήματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἑνετοκρατίας καὶ ἐντεῦθεν. Ἀμφοτέρων τῶν καθηγητῶν τούτων ἀναμένονται αἱ ὑπ' ἐκδοσιν σχετικαὶ ἐργασαί. Συναφεῖς εἶναι αἱ μελέται τοῦ Κ. Σπηλιωτάκη, ἀπογόνου τοῦ ὁμωνύμου μέλους τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ συγγενοῦς ἐξ ἀγχιστείας τοῦ ἐτέρου ἐν Ναυπλίῳ εὐπατρίδου Μιχαῆλ Ἰατροῦ.

Ἐκ παραλλήλου πολύτιμος εἶναι ἡ προσφορά τῆς Ντιάνας Ἀντανανάτου διὰ τῶν ἐκδόσεων της: «Ἀργολίδα» καὶ «Ναύπλιον», καὶ ἡ πρόσφατος ἐκδοσις τῆς σημαντικῆς μελέτης τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ἐν Ἀργοναυπλίᾳ μοναστηρίων. Ἀνάλογον σημασίαν ἔχει καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους συσταθὲν καὶ λειτουργοῦν ἐν Ναυπλίῳ, πρωτοβουλία καὶ δαπάνη τῆς σκηνογράφου καὶ ἐνδυματολόγου κ. Ἰωάννας Παπαντωνίου, «Πελοποννησιακὸν Λαογραφικὸν Ἰδρυμα Βασιλείου Παπαντωνίου» (Φ.Ε.Κ. 70-Α/18-3-74). Διὰ τοῦτο εἴπομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κριτικοῦ σημειώματος ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Ντόκου, ἀναμενομένη ὑπὸ τῶν ἐχόντων τὰ αὐτὰ ἐνδιαφέροντα, ἐγένετο δεκτὴ μεθ' ἱκανοποίησεως, ἰδιαιτέρως δὲ ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ὅστις κινεῖται καὶ αὐτὸς εἰς τὸν χῶρον ἐρεύνης τῆς Ναυπλιακῆς ἱστορίας καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας. Ὁ γράφων ἐπωφελήθη ἑπαρκῶς ἐκ τῆς ἐν λόγῳ διατριβῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς καθ' ὅλου μετὰ τοῦ κ. Ντόκου ἐπιστημονικῆς συνεργασίας, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς συναφοῦς μελέτης τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἁγία Μονὴ Ἀρείας ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ καὶ πολιτικῇ ἱστορίᾳ Ναυπλίου καὶ Ἀργους».

Κλεινοτες τὸ παρὸν σημείωμα ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξάρωμεν ἰδιαιτέρως τὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημερότητα τοῦ κ. Κ. Ντόκου, τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ ἐργατικότητα εἰς τὴν συγκέντρωσιν καὶ ἐπεξεργασίαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, εἰς τὸν συσχετισμὸν τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν καὶ τὴν ἐπιτυχῆ χρῆσιν τῆς ἱστορικῆς γενετικῆς μεθόδου, ἥτις χαρακτηρίζει τὸ ἔργον του, ὅπερ ἀπῆτησε πολὺν κόπον καὶ ὑπομονήν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

Alexis Kniazeff, L'Institut Saint-Serge, De l'Academie d'Autrefois au Rayonnement d'aujourd'hui, Paris: Editions Beauchesne, 1974, pp. 152 (Le Point Theologique, 14).

Ὁ Πίναξ Περιεχομένων (σ. 151-2) τοῦ γαλλιστὶ ἐκδοθέντος τούτου ἔργου ἔχει ὡς ἀκολούθως: Πρόλογος, σ. 5-6. Κεφ. Α', Αἱ Ρίζαι, σ. 7-34. Β', Ἡ Ἀκαδημία τῆς Ὀρθόδοξου Θεολογίας τῶν Παρισίων, σ. 35-57. Γ', Τὸ λεγόμενον Παρισινὸν ρεῦμα τῆς Ὀρθόδοξου Σκέψεως, σ. 59-83. Δ', Ἡ θαυμαστὴ ἐπιβίωσις, σ. 85-94. Ε', Μετὰ τὴν καταγίδα, σ. 95-123. Στ', Τὸ παρὸν, σ. 125-141. Ἐπίλογος: Καὶ ἡ αὔριος; Ἡ διαρκὴς σημασία τοῦ Ἁγίου Σεργίου, σ. 143-148. Γενικὴ Βιβλιογραφία, σ. 149-150.

Ἡ περὶ τῆς ὀρθόδοξου θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Σεργίου εἰς Παρισίους, ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως αὐτῆς π. Ἀλεξίου Κνιάζεφ συγγραφείσα μονογραφία, ἐνεφανίσθη δύο ἔτη πρὸ τῆς συμπληρώσεως μιᾶς συνεχοῦς πεντηκονταετίας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σχολῆς ταύτης (1926-1976).

Ὁ συγγραφεὺς, προκειμένου περὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων τῶν μέχρι τοῦ 1954, στηρίζεται εἰς τὴν μονογραφίαν τοῦ D. A. L o w r i e, Saint Sergius in Paris, London: SPCK, 1954. Μετέπειτα δὲ εἰς τὴν ἰδικὴν του προσωπικὴν πείραν καὶ τὰς ἀναμνήσεις, ὑπηρετῶν ἐν τῇ σχολῇ ἀπὸ τριακονταετίας καὶ πλέον, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἀρχαία-ἐγγραφα ταύτης, τὰ συγγράμματα τῶν καθηγητῶν καὶ τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις. Βοηθητικὰ ἔργα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἐξῆς:

Κ. Κ. Παπουλίδη, Τὸ Ὀρθόδοξον Θεολογικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Παρισίων α' Ὁ Ἅγιος Σέργιος», Ἐκκλησία 43 (1966) 260-262, ἀν., Ἀθήναι 1966.

Β. Θ. Σταυρίδου, Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, 3 τ., Ἀθήναι — Θεσσαλονίκη, 1968-1973, Ἡ Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως (1960-1970), Ἀθήναι 1972.

A. S c h m e m a n n, Russian Theology, 1920-1972, An Introductory Survey, St. Vladimir's Quarterly 16 (1972) 172-194.

L e o Z a n d e r, ed., List of the Writings of the Russian Orthodox Theological Institute in Paris, 2 vols., vol. I, 1925-1954, vol. II, 1955-1965, Paris.

Τὰς ἐργασίας τῶν D. A. L o w r i e καὶ L. Z a n d e r εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ παρουσιάσω, τὴν μὲν α') εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν 30 (1955) 510-511, τὴν δὲ β') εἰς τὴν Θεολογίαν 41 (1970) 542. Ἐκ τῆς πρὸ εἰκοσαετίας γραφείσης ὡς ἄνω βιβλιοκρισίας μου μεταφέρω ἔν τεμάχιον, τὸ ὅποιον δίδει μίαν γενικὴν εἰκόνα τῆς σχολῆς ταύτης καὶ νομίζω ὅτι διακρατεῖ τὴν ἐπικαιρότητά του μέχρι τῆς σήμερον.

«Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Σεργίου, ἰδρυθεῖσα μὲ σκοπὸν νὰ πληρώσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Εὐλόγιον καὶ κατόπιν Βλαδίμηρον Ἐξαρχίας τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ρωσικῶν Παροικιῶν, τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διατελούσης, ἐξυπηρέτησε κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ γενικῶς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ εὐρισκομένη, ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ τμήματι ἐκεῖνῳ κέντρον τῶν Ὁρθοδόξων σπουδῶν. Οἱ ἐν αὐτῇ διδάσκοντες διὰ τῶν συγγραμμάτων, τῆς διδασκαλίας, τῶν διαλέξεων αὐτῶν καὶ τῆς παραμονῆς των εἰς διάφορα Συνέδρια Θεολογικά, Ἐκκλησιαστικά καὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἐβοήθησαν κατὰ πολὺ τὸ ἔργον τοῦ Ἰνστιτούτου τούτου...

Παρὰ τὰς πολλαπλᾶς ὑλικὰς ἀντιξοότητες, ἃς καθημερινῶς συναντᾷ ἡ Σχολὴ αὕτη, πιστεύομεν ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑψηλὰς αὐτῆς ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν», Ὁρθοδοξία 30 (1955) 510-511.

Ἡ συγγραφεύς, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ σχεδιαγράμματός, τοποθετεῖ τὴν σχολὴν τοῦ ἁγίου Σεργίου μὲσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Ρωσίᾳ ὀρθοδόξων θεολογικῶν ἀκαδημιῶν, παρουσιάζει δὲ τὰ κατὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὰ ἱστορικὰ στάδια, ἅτινα διήλθε, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἱδρυτοῦ, τῶν πρυτάνεων, τῶν καθηγητῶν, τῶν φοιτητῶν καὶ τῆς ὅλης δράσεως αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν φίλων τῆς σχολῆς ταύτης. Ὁ ἀναγνώστης, ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως, προσβλέπει εὐχαρίστως πρὸς τὰ πρόσωπα, τὰ κίνητρα καὶ τὴν πνοήν, τὰ ρεύματα καὶ τὰς ιδέας (σ. 5-6).

Ὁ πατὴρ Ἀλέξιος τὴν ἐμφάνισιν τῆς σχολῆς τὴν θεωρεῖ ὡς ἔργον τῆς θείας Προνοίας (σ. 5). Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεώς της ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Εὐλόγιου τὸ 1926 (σ. 39) ἦτο «ἡ μόνη ἀνωτάτη ρωσικὴ Σχολὴ τῆς Θεολογίας εἰς τὸν Κόσμον» (σ. 44), «τεθεῖσα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὀλοκλήρου τῆς Ὁρθοδοξίας» (σ. 45). Ἡ λαμπροτέρα περίοδος ἀμῆς ὑπῆρξεν ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1926-1939, ἐκδηλωθεῖσα εἰς τοὺς τομεῖς παιδαγωγικῶν, οἰκουμενικῶν, ποιμαντικῶν καὶ θεολογικῆς σκέψεως (σ. 61-83). Διὰ τῆς εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον εἰσόδου τῆς ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Εὐλόγιον ρωσικῆς ἐξαρχίας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἡ σχολὴ αὕτη συνεδέθη ὀργανικῶς καὶ πνευματικῶς μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου (1931-1965, 1971), γενομένης τῆς ἀναλόγου μνείας τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν Ἀθηναγόρου καὶ Δημητρίου (σ. 103-104, 108, 130-131, 133, 138, 147). Πολὺ συγκινητικὴ εἶναι ἡ περιγραφή τῶν χρόνων τοῦ πολέμου (1939-1945). Ὁ πρύτανις τῆς σχολῆς ἀνευρίσκει ἐνταῦθα τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ὁμιλῶν περὶ θαυμάτων, ὡς καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ βιβλίου (σ. 5, 90, 145). Μετὰ τὸ 1945 ἀλλάσσουν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, αἱ συνθήκαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων διεβίου ἡ σχολή, ὡς καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Εἰς τὴν Ρωσίαν ἀνοίγουν καὶ πάλιν αἱ θεολογικαὶ ἀκαδημίαι. Τοιοῦτοτρόπως ἡ σχολὴ τοῦ ἁγίου Σεργίου χάνει πλέον τὸν χαρακτῆρα τῆς μόνης παρομοίας φύσεως ἀκαδημίας, ἀλλὰ διακρατεῖ τὴν μορφήν μιᾶς ἀκαδημίας ἐλευθέρως, εὐρισκομένης ἐπὶ ἐδάφους ἐλευθέρου καὶ τελοῦσης ὑπὸ καθεστῶς ἐλεύθερον (σ. 98). Τὸ Ἰνστιτούτον παύει βαθμιαίως νὰ εἶναι ρωσικὴ θεολογικὴ σχολὴ καὶ λαμβάνει χαρακτῆρα διεθνῆ καὶ διορθόδοξον, ὡς πρὸς τὸ καθηγητικὸν σῶμα, τοὺς φοιτητὰς καὶ τὴν γλῶσσαν διδασκαλίας (σ. 99, 103-104, 106,

130-131). Μετὰ τὸ 1960 τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν φοιτητῶν ἀπαρτίζουσι οἱ Ἕλληνες τὸ γένος (σ. 103).

Προκειμένου περὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως τῶν καθηγητῶν μνημονεύονται τὰ ἐκδοθέντα ἔργα αὐτῶν, καθὼς καὶ τὰ ἀνέκδοτα, τοῦ πατρὸς Ἀλεξίου συμπληροῦντος τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν μέχρι τοῦ ἔτους 1974 (Ἴδε καὶ τὰ ἔργα τῶν Ζάνδερ καὶ Σμέμανν). Ὁ Παῦλος Εὐδοκίμωφ ὑπῆρξεν «ὁ μόνος θεολόγος τοῦ Ἁγίου Σεργίου, ὁ ὁποῖος εἶδε δημοσιευμένην ἐν ὄσῳ ἔζη σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν συγγραφικὴν του παραγωγὴν» (σ. 120).

Οἱ ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς σήμερον εἶναι ἱεράρχαι, καθηγηταὶ θεολογίας καὶ 250 π. ἱερεῖς, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς πεντηκονταετίας (σ. 146-147).

Μνημονεύονται τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀνεκηρύχθησαν ἐπίτιμοι διδάκτορες τῆς θεολογίας (σ. 51, 107-108), μετὰξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Δανθασμένως ἐμφανίζεται, μ. ἄ., ὡς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ὁ Μιχαήλ. Ἐτέρα ἀβλεψία εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸ 1932 τοποθέτησις τοῦ Β' παγκοσμίου συνεδρίου Ζωῆς καὶ Ἐργασίας τῆς Ὁξφόρδης τοῦ 1937 (σ. 50).

Θετικοὶ παράγοντες, οἵτινες ἐβοήθησαν τὴν σχολὴν ταύτην θεωροῦνται, 1) ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία, λόγῳ καὶ τῆς συνδέσεως τῆς σχολῆς ταύτης πρὸς τὴν ὑπὸ τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον τελοῦσαν ρωσικὴν ὀρθόδοξον ἐξαρχίαν δυτικῆς Εὐρώπης, 2) ἡ βοήθεια τῶν οἰκουμενικῶν φίλων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἐμέσως καὶ ἀμέσως θέσιν ἰδιαιτέραν κατέχει καὶ πάλιν ἡ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ 3) ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκέντρωσις καὶ συνεργασία διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἡ ὑπαρξίς «πολλῶν γενεῶν καὶ διαφορῶν ὡς πρὸς τὴν διάπλασιν καὶ τὰς πολιτιστικὰς αὐτῶν ἀντιλήψεις» (σ. 146).

Ὁ συγγραφεὺς παρεπιπτόντως δίδει καὶ ἱστορικὰς πληροφορίες, αἵτινες πλαισιῶνουν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα. Ἡ περὶ τὸ 1920 μετακίνησις ἐνὸς π. ἑκατομμυρίου Ρώσων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν θεωρεῖται «ἡ πρώτη μεγάλη μετανάστευσις τῶν συγχρόνων καιρῶν» (σ. 38). Κατ' ἀρχὰς πολιτιστικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον αὐτῶν κατέστη τὸ Βερολίνον (μέχρι τοῦ 1923), μετέπειτα δὲ ἡ πόλις τῶν Παρισίων, ἥτις ἐσυνέχιζε νὰ διακρατῇ τὰ σκῆπτρα ταῦτα, ἀκόμη καὶ μέχρι τοῦ 1945. Λέγεται ὅτι ὁ μητροπολίτης Εὐλόγιος, διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς σχολῆς ταύτης, κατέστησεν, ἐκτὸς ἄλλων, τὴν πόλιν ταύτην μίαν τῶν μητροπόλεων τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου (σ. 38-39).

Σημειοῦται τὸ γεγονός ὅτι οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι Ἀθηναγόρας καὶ Δημήτριος ἀνέθεσαν τὴν εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τῶν κειμένων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τοὺς καθηγητὰς τῆς σχολῆς ταύτης (σ. 130-131, 133, 138). «Τὸ Ἰνστιτούτον τοῦ Ἁγίου Σεργίου προσεύχεται διὰ τὴν Σύνοδον ταύτην καὶ ἐλπίζει διὰ τὴν σύγκλησίν της» (σ. 138). Πρωτεύοντα θέματα διὰ τὴν σύνοδον ταύτην θεωροῦνται τὰ τῆς διοργανώσεως καὶ διοικήσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας (σ. 138). Σπουδαῖον χαρακτηρίζεται τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθοδόξου διασποράς, ὅπερ κατέστη δυσκολώτερον διὰ τῆς εἰς αὐτοκέφαλον ἀνακηρύξεως τῆς ὀρθοδόξου ρωσικῆς ἐν Ἀμερικῇ μετροπόλια. Εἷς τῶν πρωτεργατῶν τοῦ κινήματος τούτου θεωρεῖται ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμανν, πρότερον καθηγητῆς τοῦ ἁγίου Σεργίου. Ἡ μετροπόλια «ἐπὶ τοῦ παρόντος εὐρίσκειται μακρὰν τοῦ νὰ συμπεριλάβῃ ἅπαντας τοὺς ὀρθοδόξους τοὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὸν Νέον Κόσμον» (σ. 117, ὑπόσημ. 33, 138). Ἐτερα προβλήματα παρουσιάζονται, τὸ τῆς προσελεύσεως τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡ κρίσις τοῦ μοναχισμοῦ (σ. 138), ὅπως ἐπίσης καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, «ὁ καθορισμὸς μιᾶς κοινῆς θεολογικῆς θέσεως - στάσεως δι' ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους» ἐναντι ταύτης (σ. 139). Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ μνημονεύμενα ὀρθόδοξα οἰκουμενικὰ κείμενα, ἀσφαλῶς τὴν ἀνάλογον θέσιν καταλαμβάνει τὸ διάγγελμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐπὶ τῇ εἰκοσι-

πενταετηρίδι τοῦ ΠΣΕ (1973), μετὰ τῆς πρὸς τοῦτο ἀπαντήσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ (1974), σ. 139.

Θεωρῶ τὴν ὡς ἄνω ἐργασίαν τοῦ π. Ἀλεξίου Κνιάζεφ ὡς μίαν σοβαρὰν προσφορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως, εὐχόμενος, διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν, ὅπως ἀποτελέσῃ καὶ αὐτὴ τὸ κίνητρον διὰ τὴν συγγραφὴν παρομοίων ἔργων καὶ περὶ τῶν ἄλλων παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων θεολογικῶν σχολῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἐκδόσεις τοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, Ἀνάλεκτα, ἀρ. 23 (1974), τεύχη Α'-Β', Ἐπιμελητῆς Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς, Ἀλεξάνδρεια: Τύποις τοῦ Ἐμπορίου.

Ὁ δρ. Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς, τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἐξέδωκε καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1974 τὰ Ἀνάλεκτα, τόμον 23ον, εἰς τεύχη δύο. Διὰ τοὺς προγενεστέρους τόμους ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ προστρέξῃ εἰς τὰ σημειώματα τοῦ γράφοντος, Θεολογία 44 (1973) 807-812. Ἐκ τῶν δύο τούτων τευχῶν τὸ μὲν Α' περιλαμβάνει ἐργασίας εἰς διαφόρους γλώσσας: τὴν ἀγγλικήν, ἀραβικήν, γαλλικήν, γερμανικήν, ἑλληνικήν, ἰταλικήν, λατινικήν, ρωσικήν καὶ σερβικήν, τὸ δὲ Β' μόνον εἰς τὴν ἑλληνικήν. Τὰ παρατιθέμενα εἶναι πάσης φύσεως: ἄρθρα, μελέται, σημειώματα, ἀλληλογραφία, ἀπομνημονεύματα, χρονικά, κατάλογοι, βιογραφίαι, νεκρολογίαι, βιβλιογραφίαι, βιβλιοκρισίαι, πίνακες, εἰκόνες, κλπ., ἐνυπόγραφα καὶ ἄνευ ὑπογραφῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναγόμενα εἰς τοὺς τομεῖς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θεολογίας.

Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦν οἱ τίτλοι τῶν περιεχομένων τῶν δύο τευχῶν εἰς τὴν ἑλληνικήν γλῶσσαν.

Τεύχος Α', σελίδες 105, μετ' εἰκόνων.

Ἰνστιτούτον Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, Πατριαρχικοὶ Βιβλιοφύλακες, σ. 3-4, γαλλ. Ἐπισκόπου Ζαβέν Τσιντσινιάν, Ὁ Ἅγιος Ναρσῆς ὁ Χαρίεις, σ. 5-19, ἀγγλ. - ἰταλ. Θ. Δ. Μοσχονᾶ, Κωνσταντίνου Γ. Πατέλου, Οἱ Οὐνίται Ἐπίσκοποι εἰς τὴν Α' Βατικανὴν Σύνοδον, 2 τ., Διδακτορικὴ Διατριβή, Λουβαίν 1947, γαλλ. Βιβλιοκρισία, σ. 20-21, γαλλ. Τὸ ἱστορικὸν τῆς Πρώτης Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Μάρσα Ματρούχ (1904), σ. 22-23, γαλλ. Β. Ἀγτζόγλου, Πῶς κτίσθηκε ὁ Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως στὴν ἐρημικὴ Ἀκτὴ τῆς Μάρσα Ματρούχ, σ. 25-28. Ρόμπερτ Μπράντνυ, Ἡ Κατάκρισις τῆς Συκῆς, σ. 29-40, ἀγγλ. Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μπουσμπέκ, Αὐτοκρατορικοῦ Πρέσβεως ἐν Κωνσταντινουπόλει (1554-1562), σ. 41-44, ἀγγλ. Ἀχμέτ Τσώκυ: Ποιητῆς Αἰγύπτου, σ. 45, γαλλ. Ὁ Δρ. Ταχᾶ Χουσσείν ἀπέθανεν, σ. 46-48, γαλλ. Χρονικόν, σ. 49, γαλλ. Κριτοπούλεια, σ. 51-57, ἑλλ. - γερμ. - λατ. Ἡ 1600 ἡ Ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (1973), σ. 58-59, γαλλ. Ἀλληλογραφία, σ. 60-70, ἑλλ. - ρωσ. - σερβ. - γαλλ. - ἀγγλ. Δημητρίου Θ. Μοσχονᾶ, Τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν (1499) καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ, σ. 71-102, ἀγγλ. Τὰ Κυριώτερα Παροράματα, σ. 103. Εὐγενίου Μιχαηλίδη, Ἡ Παλαιὰ Πόλις τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ δρόμοι τῆς σήμερα με Ἑλληνικά ὀνόματα, σ. 1-22, ἀραβ. Πίναξ Περιεχομένων, σ. 105.

Τεῦχος Β', σελίδες 144, μετ' εἰκόνων.

Τὸ Ἰνστιτούτον καὶ οἱ Βιβλιοφύλακες (ὡς εἰς τὸ τεῦχος Α'), σ. 5-7. Ἐρρίκου Χατζηανέστη, Ἡ Ἑλένη, σ. 11-33. Καρθαγένης Παρθενίου, Δύο ἄρθρα ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, σ. 34-41. Πῶς ἀπεχώρου ἐκ τοῦ Πατριαρχείου οἱ παραιτούμενοι Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, σ. 41-42. Ἐκ τοῦ Ἀρχείου Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Πρὸ 25 ἐτῶν, σ. 43-48. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, πρ. Λεοντοπόλεως, Βυζαντιναὶ Συνάξεις (συν.), σ. 49-104. Θ. Δ. Μοσχονᾶ, Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (νῦν Τέμενος Ἀτταρίν), σ. 105-107. Τοῦ Αὐτοῦ, Δεκαπέντε χρόνια ἀφ' ὅτου ἔγινε Ἀρχιερεὺς (ὁ Ἀλεξανδρεὺς Νικόλαος Στ'), σ. 108-110. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἐντοιχίζεται ἀναμνηστικὴ πλάκα εἰς τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ Προξενεῖο, σ. 111-114. Τοῦ Αὐτοῦ, (-Φίλιπ ντὲ Ταράζη), Δημήτριος Μοσχονᾶς (1839-1895), σ. 115-116. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἰωβηλαῖον (Πηλοῦσιου Βαρνάβας Φωταράς), σ. 116-117. Τοῦ Αὐτοῦ, Νεκρολογία: Ὁ Σινᾶ Γρηγόριος Β', Θ. Ποπέσκου, Λεωνίδας Φιλιππίδης, Εὐάγγελος Φωτιάδης, σ. 118-120. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἔργα εὐποιίας καὶ φιλαλληλίας παλαιόθεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ Μεγάλῃ Πόλει τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος τοῦ ἐκ τῆς Νήσου Κύπρου (610-621). Ἀνακοίνωσις, σ. 121-126. Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Κ.Α. Βαβούσκου, Περὶ τῆς νομικῆς προσωπικότητος τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων, Θεσσαλονίκη 1966. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Νομοκανονικὴ Ὑπόστασις τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, β' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1973. Ἀ. Ἀνθεμίδη (Περὶ συγγραφῆς Διδακτορικῆς Διατριβῆς), Θεσσαλονίκη 1969. Βιβλιοκρισίαι, σ. 127-136. Θ. Δ. Μοσχονᾶ, Βιβλία-Ἐντυπα-Βιβλιογραφία, σ. 136-139. Χρονικά, σ. 139-140. Πίναξ Περιεχομένων, σ. 141. Ἀνακοίνωσις, σ. 142.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἀθανασίου Ἰ. Δεληκωστοπούλου, Ἐπιστημολογικὴ θεώρησις τῆς Θεολογίας, Ἀθήναι 1974, σελίδες 208.

Ὁ Ἀ. Ἰ. Δεληκωστόπουλος εἰς τὴν ἐργασίαν του «Θεολογία, Δημιουργοὶ καὶ Ὁρόσημα», Ἀθήναι 1973 (Βιβλιοκρισία ὑπὸ Β.Θ. Σταυρίδου, εἰς τὴν Θεολογίαν 45 (1974) 588-592) προεξήγγειλεν ὡς τίτλον τοῦ ἀδελφοῦ τούτου τόμου τὸν, «Ἡ Θεολογία ὡς Ἐπιστήμη», ἐνῶ ἐνταῦθα ἐμφανίζεται οὗτος μὲ μίαν μικρὰν διαφορὰν, ὡς ἡ «Ἐπιστημολογικὴ Θεώρησις τῆς Θεολογίας», τοῦ τόμου Β' ἔχοντος τὸν χαρακτῆρα μιᾶς «Ἐισαγωγῆς εἰς τὴν Θεολογίαν» ἢ Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας (σ. 8, 84). Ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζεται μᾶλλον κατὰ τῆς χρήσεως τοῦ τελευταίου τούτου τίτλου. Προσστρέγει ἡμῶς συνεχῶς εἰς τὴν βασικὴν μὲ τὸν τίτλον τοῦτον μελέτην τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ καὶ συγγραφέως Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, Ἀθήναι 1964.

Ὁ Πίναξ Περιεχομένων (σ. 197-198) τοῦ ἔργου ἔχει ὡς ἐξῆς:

Πρόλογος, σ. 7-8. Μέρος Πρῶτον: Ἐπιστημονικαὶ Προϋποθέσεις τῆς Θεολογίας, σ. 9-84. Κεφ. Α', Τὸ Πρόβλημα τῶν Ἐπιστημολογικῶν Προϋποθέσεων, σ. 9-16. Β', Τὸ Ἀντικείμενον τῆς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης, σ. 17-28. Γ', Ἡ Ἐπιστήμη τῆς Πίστews, σ. 29-38. Δ', Ἡ Προσπέλασις τῆς Ἀληθείας — Ὁμολογιακαὶ Προϋποθέσεις, σ. 39-62. Ε', Ἡ Universitas Literarum καὶ ἡ Θεολογικὴ Ἐπιστήμη, σ. 63-84. Μέρος Δεῦ-

τερον, σ. 85-186. Κεφ. Στ', Τὸ Πρόβλημα, σ. 85-90. Ζ', Ἐρμηνευτικὴ Θεολογία, σ. 91-113. Η', Ὁ Ἱστορικὸς Κλάδος, σ. 114-130. Θ', Συστηματικὴ Θεολογία, σ. 131-160. Ι', Πρακτικὴ Θεολογία, σ. 161-179. ΙΑ', Ὀρθοσκευολογικαὶ καὶ Ἱεραποστολικά Σπουδαί, σ. 180-186. Ἐπιλεγόμενα, σ. 187-8. Βιβλιογραφία, σ. 189-196. Πίνακες, σ. 197-208.

Ἡ χρῆσις τῶν ὑποσημειώσεων καὶ ἐδῶ εἶναι δαφυλῆς, ἀκολουθοῦσα τὸν ἴδιον τρόπον παραθέσεως, ἀρ. 1-999 (σ. 1-134), ἀρ. 1-436 (σ. 134-188), σύνολον 1435. Δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω εἰς προγενεστέραν ὑποσημείωσιν τὸ δημοσίευμα τοῦ Κ.Δ. Γεωργούλη, μν. ἔργ., σελ. 115 (σ. 10, ὑποσημ. 14).

Ἡ πλουσία βιβλιογραφία, ἀνευρισκομένη ἐντὸς κειμένου, εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ εἰς τὸ εἰδικόν, ὡς ἄνω κεφάλαιον, περιλαμβάνει ἐκδόσεις μέχρι τοῦ ἔτους 1974. Ἐπὶ πλέον σημειοῦται καὶ ἐν ἐκάστω ἔργῳ παρατιθεμένη βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφεὺς προσφεύγει πολλάκις εἰς τὰ ἰδικὰ του ἔργα, ἀλλ' ἀναγνωρίζει χαρακτηριστικῶς καὶ τὴν συγγραφικὴν καὶ λοιπὴν προσφορὰν τῶν ἄλλων. Ἡ καταγραφή τῶν ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἀκολουθεῖ τὴν σειράν ἐκ τοῦ τελευταίου χρονικῶς πρὸς τὰ παλαιότερα, μὲ μίαν ἐξαιρέσιν τῶν ἔργων τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου (σ. 193). Ἡ εἰς τὴν σ. 27, ἀναγραφομένη ἀγγλιστὶ ἐργασία τοῦ Μύρων Χρυσοστόμου (Κωνσταντινίδου), ἐδημοσιεύθη καὶ ἑλληνιστὶ, μὲ τὸν τίτλον, «Ἡ σημασία τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Παραδόσεως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ», Ὁρθοδοξία 35 (1960) 60-78. Ἐὰν δὲν κάμνω λάθος, ὁ «προληπτικὸς ἔλεγχος πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀδείας ἐκτυπώσεως» ρωμαιοκαθολικῶν ἔργων δὲν ὑφίσταται πλέον (σ. 57). Ὁ χαράσσω τὰς γραμμὰς ταύτας ἐπιτίθει ὅτι θὰ ἔχη τὴν ἀδειαν ὅπως προσθήσῃ εἰς τὰ ἀνάλογα τμήματα τοῦ βιβλίου καὶ τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα, ὠρισμένας βασικὰς ἐκθέσεις, ὡς εἶναι: Διὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν θεολογίαν, σ. 91-114, αἱ ἐργασίαι τοῦ καθηγητοῦ τῆς Χάλκης Κων/νου Καλλινίκου καὶ ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἱ. Παναγοπούλου, ἡ Ὁρθόδοξος Ἀγιογραφικὴ Βιβλιογραφία, 1970-1972, Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν 1 (1972) 364-373. Τοῦ γράφοντος οἱ ἐκτενεῖς βιβλιογραφικοὶ κατάλογοι διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, Ἀθῆναι-Θεσσαλονίκη 1963 ἐξ. καὶ διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, 2 τεύχη, Ἀθῆναι 1963-1972, εἰς τὰς ὁποίας δίδεται καὶ ἡ ἀνάλογος θέσις διὰ τὴν βιβλιογραφίαν ἐπὶ τῆς ὀρθόδοξου θεολογίας, μονογραφαὶ τινὲς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ δὴ ἡ Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1974. Τοῦ Ἀν. Χριστοφιλοπούλου, τὸ Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον κατὰ τὰ ἔτη 1954 καὶ 1955, Ἀθῆναι 1957, ἐξ., ἡ ἐπηξηγημένη καὶ βελτιωμένη γ' ἐκδ. τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. 1, τεύχος Α' τοῦ Ν.Β. Τωμαδάκη, Ἀθῆναι 1965, ἀντὶ τῆς β' ἐκδ., Ἀθῆναι 1956 (σ. 122, ὑποσημ. 901) καὶ ἡ πρόσθεσις παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάλογον ἐργασίαν τοῦ Ἀθ. Κομίνη, τῆς βασικῆς μονογραφίας τοῦ Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. Β', ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνολογία καὶ Ποίησις, γ' ἐκδ., Ἀθῆναι 1965 (σ. 166, ὑποσημ. 270). Τέλος, ἀπλῶς πρὸς πληροφορίαν, ὁ Ἐλενουπόλεως Ἀθανάσιος (Παπᾶς) ἤρχισεν ἐκδίδων βιβλιογραφικοὺς καταλόγους διὰ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν λειτουργικὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1974, ἔτους τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀνά χεῖρας ἔργου.

Εἰς τὸν τ. Α' ἐξητάσθη ἡ θεολογία «ὡς πνευματικὴ πραγματικότης διήκουσα διὰ μέσου τῶν αἰώνων». Ἐνταῦθα δέ, ἐρευνῶνται «τὰ ἐπιστημολογικὰ στοιχεῖα τῆς θεολογίας, μετὰ τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν προβλημάτων αὐτῆς, ἐν ἐπαφῇ καὶ διαλόγῳ μετὰ τοῦ συγχρόνου κόσμου, τῆς ἐπιστήμης τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτήν» (σ. 8). «Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας συνιστᾷ τὸ ἀντικείμενον τῆς θεολογίας» (σ. 17). Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὴν κλασσικὴν διαίρεσιν τῆς θεολογίας εἰς τέσσαρας κλάδους, τὸν ἐρμηνευτικόν, τὸν ἱστορικόν, τὸν συστηματικόν καὶ τὸν πρακτικόν. Προτιμᾷ τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου, «Ἱστορικὸς Κλάδος» ἀντὶ τοῦ ἑτέρου «Ἱστορικὴ Θεολογία» (σ. 114). Τὴν

φιλοσοφίαν καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς θρησκείας τὰς κατατάσσει εἰς τὸν συστηματικὸν κλάδον (σ. 132, 147, 151). Τὸ αὐτὸ δὲ πράττει καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων καὶ τὴν συμβολικὴν (σ. 132, 153, 157, 160), χρονικῶς ἐπεκτείνων τὴν προτελευταίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (σ. 155-156).

Ἐὰν κατανοῶ ὀρθῶς, ὁ συγγραφεὺς φαίνεται νὰ τονίξῃ μονομερῶς τὴν ἐπιστημονικὴν, ἐκκλησιαστικὴν κ.λπ. συμβολὴν τῶν (ἐν Ἑλλάδι δύο) θεολογικῶν σχολῶν τῶν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις εὐρισκομένων, χωρὶς νὰ σημειοῦται καὶ ἡ ἀνάλογος προσφορά τῶν ἐπὶ πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου ἄλλης μορφῆς θεολογικῶν σχολῶν. Ἡ εἰκοσιπενταετής ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐλαχίστη, κατόπιν καὶ τῆς σχετικῆς κριτικῆς ἐρεύνης, πεῖρά μου κατέδειξεν ὅτι ἀμφότεροι (καὶ ἄλλοι πιθανοί) τύποι θεολογικῶν σχολῶν, ἔχουν ἕκαστος τὴν ἀνάλογον θέσιν ἀπὸ πλευρᾶς προσφοράς πρὸς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς (σ. 8, 62, 63-84, 188). Οὐδὲν ἔχνος αὐτοκριτικῆς ἀνεύρισκεται ἐπὶ τοῦ ἐπιτελουμένου ὑπὸ τῶν δύο θεολογικῶν σχολῶν ἔργου. Λέγεται ὅτι εἰς τὸ ἀκέραιον ἐξεπληρώθη ὁ σκοπὸς τῆς ἰδρύσεώς των καὶ ἀποδίδεται, ὁ εἰς αὐτὰς δίκαιος ἔπαινος (σ. 80-81). Τοὺς ἀποφοίτους τούτων, τοὺς διδάσκοντας εἰς τὴν μέσσην παιδείαν, τοὺς ἐργαζομένους ὡς θεολόγους καὶ παιδαγωγούς, τοὺς θεωρεῖ, παρὰ τὰς κρίσεις ἐνίων, ὡς ἄριστον θεολογικὸν δυναμικὸν (σ. 169-172). Συνιστᾷ δὲ δι' αὐτοὺς τὸν καθορισμὸν εἰς τὰ πανεπιστήμια ἀνανεωτικῶν σπουδῶν, εἴτε δι' ὀλίγους μῆνας, εἴτε δι' ὀλόκληρον τὸ ἔτος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Ἐκφράζεται ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως θεολογικῶν σχολῶν εἰς τὰ πανεπιστήμια, τὰ ἥδη λειτουργοῦντα δύο τῶν Ἰωαννίνων καὶ Πατρῶν καὶ εἰς τὰ ὑπὸ Ἰδρυσιν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κομοτινῆς ἐν Ἑλλάδι (σ. 79).

Πολὺ ὀρθῶς εὐχεται ὅπως εἰς τὰς δυτικὰς θεολογικὰς σχολὰς γίνηται ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας κατ' αὐστηρὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια. Εὐχάριστως σημειοῦται ὅτι εἰς τὰς σχολὰς ταύτας καὶ τῆς Ἀμερικῆς προσκαλοῦνται καὶ διορίζονται διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τούτων ὀρθόδοξοι θεολόγοι. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν ἡ Ὀρθοδοξία διέθετε περισσώτερον καλῶς κατηρτισμένον ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν διὰ νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς γενομένας προσκλήσεις, ἀκόμη καὶ ἐξ Αὐστραλίας καὶ ἄλλων περιοχῶν, ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω (σ. 117).

Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου τούτου ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει μίαν σαφῆ εἰκόνα τῆς μέχρι σήμερον ἐξελιξέως, τῆς συγχρόνου καταστάσεως καὶ τῶν προοπτικῶν, διὰ τὸ μέλλον τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς θεολογίας, ὡς συνόλου, κατὰ κλάδους, μαθήματα καὶ λοιπὰς υποδιαίρεσεις. Χαίρω διότι ἡ ἀναμενομένη ἐμφάνισις τοῦ ἐξαγγελθέντος τούτου τόμου τὸ 1973 ἐπραγματοποιήθη ἐντὸς ἐνὸς μόνου ἔτους, τὸ 1974.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἰωάννου Ρίννε, νῦν μητροπολίτου Ἐλισβιού, Ἐνότης καὶ Ὁμοιομορφία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, Θεσσαλονίκη 1971, σελίδες 183. Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἐπ. Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς, Παράρτημα ἀρ. 7, τοῦ ΙΕ' τόμου.

Τόσον ὁ τίτλος ὅσον καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπὶ μέρους τοῦ βιβλίου τούτου καταδεικνύουν τὴν πρωτοτυπίαν τῆς ὅλης ἐργασίας ὡς πρὸς τὴν σύλληψιν τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ τὴν διαπραγματέυσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

Αἱ πηγαί, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ εἶναι κείμενα τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ κανόνες πατέρων, ὑλικὸν ἐπικυρωθὲν καὶ ἐγκριθὲν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῆς πενθέκτης (692) καὶ τῆς Ζ' (787). Δυστυχῶς ὑφίστανται ἱκαναὶ τυπογραφικαὶ

ἀβλεψίαι εἰς τὴν βιβλιογραφίαν καὶ ἀλλαγῶν, καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν γραφὴν τῶν ξένων ὀνομάτων, πραγμάτων κ.λπ. Χρησιμοποιεῖται ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Βασιλείου Στεφανίδου εἰς τὴν α' ἐκδόσιν τῆς, τοῦ 1948 (σ. 180).

Βάσις ἐκκινήσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῶν ὁποίων ἐξετάζονται ἡ ἐνότης καὶ ἡ ὁμοιομορφία, αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις των, ὡς οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ ἐκδηλώσεις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῆς. Ἐφόσον τοιαύτη ἐμφανίζεται ἡ βάσις ἐκκινήσεως, διαρκῶς χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ συναφεῖς ὅροι «συνοδικὸν ὕλικόν», «συνοδικαὶ πηγαί», «συνοδικὴ κληρονομία», «συνοδικὸν πατέρες» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ὡς πρὸς τὴν μέθοδον ἐργασίας λέγεται ὅτι «θὰ χρησιμοποιήσωμεν κυρίως συστηματικὰ καὶ θεολογικὰ κριτήρια καὶ ὄχι ἱστορικὰ ὑπὸ τὴν στενήν ἐννοιαν τοῦ ὄρου», πράγμα τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου ἐπαναλαμβάνεται (σ. 13, 15, 138, 174-75, 176-177, κ.ά.). Ὁρθῶς πράττει ὁ συγγραφεὺς μὴ ἐμφανιζόμενος ἀπόλυτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι τὸ ὕλικόν, ὅπερ χρησιμοποιεῖται προέρχεται ἀπὸ ἱστορικὰς ἀνάγκας, ἐνώπιον τῶν ὁποίων εὐρέθη ἡ Ἐκκλησία καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς ἱστορικὰς πραγματικότητας τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐξεδόθη. Πάντως εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὁ ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τοῦτο τρόπος μεθοδεύσεως τοῦ ὅλου συνοδικοῦ ὕλικου.

Ἐν συνεχείᾳ θίγονται καὶ σημεῖα ἐνδιαφέροντα τὴν καθόλου φύσιν, τὸ ἔργον, τὸ κύρος καὶ τὰ ἄλλα γνωρίσματα τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων (σ. 18, 19-22). Ὁ συγγραφεὺς τάσσεται ὑπὲρ τῆς συγκλήσεως τοιούτων συνόδων καὶ σήμερον.

«Ὁ Ζῶν χαρακτήρ τῆς συνοδικῆς κληρονομίας καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν σύγκλησιν νέων συνόδων ὡς καὶ τὴν ἐξέτασιν πάντων τῶν ἐπειγόντων προβλημάτων καὶ τῶν νέων καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἀνεφάνησαν κατὰ τὰ τελευταῖα χίλια ἔτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (σ. 175).

Γίνεται μία συζήτησις ἐπὶ τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ, τοῦ κύρους, κ.ά. γνωρισμάτων τῶν ἰ. κανόνων, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ἐσχάτως ἀπὸ πλευρᾶς ἡμετέρας οἱ Φιλαδελφείας Βαρθολομαῖος, Κωνσταντῖνος Μουρατίδης, Βλάσιος Φειδᾶς, κ.ά. συζήτησις ζωτικῆς σημασίας διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογίαν (σ. 23-31, 153-178). Ὁ συγγραφεὺς καταβάλλει ἀξιόλογον προσπάθειαν διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ἀκριβολόγον παρουσίαν τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων καὶ τοῦ κύρους τῶν ἱερῶν κανόνων ὡς πρὸς τὴν σημερινὴν Ἐκκλησιαστικὴν πραγματικότητα (σ. 153-178). Ἐφόσον ἔργον τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἦτο ἡ δογματικὴ διατήρησις τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ στάσις αὐτῆς ἐναντι τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν, ἀρκετὸν ὕλικόν ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς τάξεις ταύτας τῶν χριστιανῶν (σ. 28-31, 38-40, 43, 51, 65, 66, 86, 101, 145, 88, 91-93, 176), ὕλικόν τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει κυρίως καὶ τὰς σημερινὰς σχέσεις τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων καὶ ὄρισμένα ἄλλα σημεῖα ἴσως νὰ ἐνδιαφέρουν τὴν ὀρθόδοξον προβληματολογία, ὡς εἶναι: Οἱ δογματικοὶ κανόνες (σ. 27-28). Αἱ γυναῖκες (—χειροτονία αὐτῶν, μοναχία), σ. 40, 111-114, 119-120. Ὁ ταυτόχρονος ἑορτασμός τοῦ πάσχα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν σήμερον (σ. 40-45). Ἡ νηστεία (—ἐννοια τοῦ ἀκαθάρτου καὶ τοῦ ἀθυγιανοῦ), σ. 49. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον (—βιβλιοθήκη, σ. 51, πρεσβεῖα, σ. 74-75). Τὸ ἰ. ἔθιμον (σ. 53, 63, 149). Οἱ χωρεπίσκοποι (σ. 49). Ἡ θέσις τοῦ αὐτοκράτορος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας (ἐργασία διὰ τὸ μέλλον), σ. 124-126.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρουσιάζω τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῶν πρεσβείων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, τῶν ἐπικυρωθέντων ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων Β' (381) καὶ Δ' (451).

«Ἡ φύσις τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι ἄκρως οὐσιώδης διὰ τὴν ὅλην συζήτησιν περὶ τῶν ἀρχῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ καθορισθῇ ἡ θέσις τῶν ἐν λόγῳ πόλεων. Τί

θὰ πρέπει νὰ συμβῆ, ἂν μιὰ ὀρισμένη πόλις χάσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ κοσμικὴν τῆς σπουδαιότητά βάσει τῆς ὁποίας ἔχει τύχει αὕτη μιᾶς ἄντιστοιχίᾳ Ἐκκλησιαστικῆς θέσεως; Εἶναι σπουδαῖον νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι οἱ Συνοδικοὶ Πατέρες συχνάκις ἐκφέρουν τὴν γνώμην, καθ' ἣν τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν, πρέπει νὰ τηροῦνται καὶ νὰ φυλάσσονται πιστῶς. Ἐξ ἄλλου, μόνον μιὰ νέα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πραγματοποιηθῇ τὰ προβλήματα ταῦτα, οὐδεμία δὲ ἀλλαγὴ θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὑπὸ ἄλλου τινὸς παράγοντος. Εἶναι σαφὲς ἐπιπλέον, ὅτι, ἀφοῦ ὁ πολιτικὸς χάρτης τοῦ κόσμου διαφέρει οὐσιαστικῶς ἐκεῖνου τῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καιρῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχωρηθῇ ὁ ρόλος τῆς βασιλίδος Κωνσταντινουπόλεως εἰς μιαν ἄλλην πόλιν σήμερον» (σ. 74, ὑπόσ. 7).

Ὁ νῦν μητροπολίτης Ἐλισσιγίου Ἰωάννης Ρίννε, διὰ τῆς μετὰ χεῖρας διατριβῆς ἐπὶ διδασκαλίᾳ, τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὸ πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, δι' ἄλλων συγγραφεῶν καὶ τῆς παραμονῆς αὐτοῦ εἰς θεολογικὰ καὶ λοιπὰ συνέδρια καθιστᾷ ζῶσαν τὴν φωνὴν καὶ τὴν παρουσίαν ἐνὸς ὀρθοδόξου φιλλανδοῦ ἱεράρχου «εἰς τὴν Ὀρθόδοξον θεολογίαν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ» (σ. 8).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Μητροπολίτου Καρπάθου-Κάσου Ἀποστόλου, Τὸ χρονικὸν τῆς Ἰταλοκρατίας τῆς Ρόδου (Ἐγκαρτέρησις ἐνὸς λαοῦ... δικαίωσις), Ἀθήναι 1973, σελ. 282, σχῆμ. μεγ. 8ον, ἄδետον.

Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ λογιῶν Μητροπολίτου Καρπάθου-Κάσου κ. Ἀποστόλου, ἀποτελεῖ *Opus magnum* καὶ πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν νεωτέραν πολιτικο-ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐιδικώτερον τῆς Ρόδου καὶ γενικώτερον τῆς Δωδεκανήσου.

Ἄν καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος του ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων τῆς τραγικωτέρας περιόδου τῆς Ἰταλοκρατίας (1936-1946), προτάσσεται ὅμως συνοπτικὴ περιγραφή τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Ρόδου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν (4 Μαΐου 1912) μέχρι τοῦ 1936 ὅτε ὁ σ. ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Ρόδου, ὡς διάκονος καὶ ἱεροκήρυξ. Οὕτως, αἱ περισσότεραι σελίδες του προσκοτοῦν ἰδιαιτέραν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα ὡς «ἀναμνήσεις» ἐνὸς αὐτηκόου καὶ αὐτόπτου ἐκλεκτοῦ Κληρικοῦ, ὅστις ἀναδεικνύεται ἐν ταῦτῳ δόκιμος χειριστῆς τοῦ ἱστορικοῦ καλάμου. Σπάνια ἔγγραφα καὶ ντοκουμέντα πολύτιμα τῆς Κατοχῆς φέρονται εἰς φῶς, ἐνῶ πλεῖστα ἱστορικὰ φωτογραφία διασώζονται ἐκ τῆς ἀνιλεοῦς λήθης καὶ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Ἐπὶ πλέον, ἡ λογοτεχνικὴ καὶ γλαφυρὰ πλοκὴ τῆς γλώσσης του, καθιστᾷ τὸ βιβλίον αὐτὸ εὐανάγνωστον καὶ εὐχάριστον. Ἰδιαιτέρως ὁ Δωδεκανήσιος ἀναγνώστης του παρακαλεῖ, διαβάζοντάς το, ποτὲ νὰ μὴν τελειώσῃ. Τόσον ἀδιάπτωτο καὶ ἀνθηρὸ κρατεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη του ὁ Σεβ. συγγραφεὺς!

Ἐχομεν τὴν ταπεινὴν γνώμην πῶς ὁ Σεβ. ὁμογάλακτος ἀδελφός, θὰ ἠδύνατο, καὶ λόγῳ τῆς ἰδιότητός του καὶ λόγῳ τῆς σχετικῆς προσωπικῆς του πείρας καὶ δράσεως, νὰ μᾶς παρεῖχεν περισσότερα στοιχεῖα διαλευκάνοντα τὸ σπουδαῖον ζήτημα τοῦ Ἀυτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου, τὸ ὁποῖον ἐγένετο «πέτρα σκανδάλου», καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἄλλοι μὲν ἐδικαιώθησαν, ἄλλοι δὲ ἠδικήθησαν... Ὡσαύτως, ἐδικαιοῦντο, νομιζομεν, περισσότερας τῆς μιᾶς μνεῖας ἐπιφανεῖς πρωταγωνιστὰς τῆς Δωδεκανησιακῆς Ἐλευθερίας, ὡς ὁ Καλύμνιος Σκεῦος Ζερβός, ὁ Κῶος Ἀρχιμανδρίτης Φιλήμων Φωτόπουλος, ὁ πρ. Κῶος Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου, κ.ἄ. Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἐθνικὴ συνεισφορὰ τῶν παλαμαχῶν ἀγωνιστῶν καὶ πρωτοπόρων τῆς Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀθηνῶν-Πειραιῶς καὶ Αἰγύπτου, ὡς καὶ ἡ πατριωτικὴ δράσις καὶ συμπαράστασις τῶν ἐν Η.Π.Α. Δωδεκανησίων καὶ Ροδίων, κατὰ τὸ διάστημα τῆς Κατοχῆς, τελείως ἀποσιωπῶνται!

Πάντως, αἱ ἑλλείψεις αὐταὶ ἐνὸς τοιοῦτου πρωτοποριακοῦ ἔργου, δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς συμβολῆς του εἰς τὴν νεωτέραν Δωδεκανησιακὴν ἱστορίαν. Ὑποκάρδιον δ' εὐχρὴν ἐκφράζομεν, κατακλείοντες τὸ παρὸν σημείωμα, ὅπως καθε νησὶ τῆς Δωδεκανήσου μας εὖρη, συντόμως, τὸν φιλόπονον, εὐπάτριδα καὶ εὐσυνειδήτον ἱστορικὸν του ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ.

ΚΩΝ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗΣ

Χρῖστου Θ. Κρικῶνη, Συναγωγή Πατέρων εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπὸ Νικήτα Ἡρακλείας (κατὰ τὸν κώδικα Ἰβήρων 371) (Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται 9), Θεσσαλονίκη, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν 1973, σελ. 530.

Ἡ παροῦσα μελέτη ὑπεβλήθη ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὑφ' ἧς καὶ ἐγένετο ἀποδεκτή. Τὸ θέμα τυγχάνει ἐξ ἐκείνων, ἅτινα παρουσιάζουν πλείστας ὅσας δυσκολίας εἰς τὸν ἐρευνητὴν, τόσον κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἐρεύνης, ὅσον καὶ κατὰ τὴν κατάταξιν καὶ σύνθεσιν τοῦ ὕλικου. Πράγματι, ὁ συγγραφεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀντιπαλασθῇ, τοῦτο μὲν πρὸς τὰς πολλαπλὰς ἰδιομορφίας, ἃς παρουσιάζει τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, τοῦτο δὲ πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἕλλειψιν ἀναλόγων μελετῶν καὶ βοηθημάτων δεδομένου, ὅτι διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας οὗτος ἔταμην ἕδαφος σχεδὸν παρθένον. Πάντα ταῦτα ὅμως κατενικήθησαν, τοῦ συγγραφεὺς ἐπιδείξαντος ἐν προκειμένῳ ἀξιοθαύμαστον ἐργατικότητα, ἐπιμονὴν, ὑπομονήν, μεθοδικότητα καὶ λεπτότητα κρίσεως. Ἡ ἱκανότης αὐτοῦ καὶ ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας συνίστανται· α') εἰς τὴν κοπιώδη ἀναζήτησιν καὶ ἐπιτυχῆ προσδιορισμὸν τῶν πηγῶν πλεον τῶν 2.000 ἐρμηνευτικῶν λημμάτων ἕκ τε τῆς σειρᾶς τοῦ Νικήτα Ἡρακλείας καὶ ἐκτὸς ταύτης· β') εἰς τὴν ἐπισημάνσιν ἀξιολόγου ἀριθμοῦ ἀνεκδότων ἀποσπασμάτων· γ') εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς μεθόδου ἐργασίας τοῦ Νικήτα· δ') εἰς τὴν λεπτὴν καὶ δεξιότεχρον ἀντιμετώπισιν συναφῶν προβλημάτων καὶ θεμάτων· καὶ ε') εἰς τὴν μετὰ πειστικότητος διαπίστωσιν, ἀνασκευὴν καὶ διόρθωσιν ἐσφαλμένων ἀπόψεων καὶ ἀνακριβειῶν προγενεστέρων ἐρευνητῶν τῶν ἐρμηνευτικῶν σειρῶν.

Ἡ ὀγκώδης αὕτη ἐργασία διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τ.ξ. τὰ εἰσαγωγικὰ καὶ τὸ κείμενον, ὧν προτάσσονται μὲν βραχὺς πρόλογος, βραχυγραφίαι καὶ βιβλιογραφία, ἔπεται δὲ κατάλογος λημμάτων κατὰ συγγραφεῖς.

Τὰ εἰσαγωγικὰ διακρίνονται εἰς τρία κεφάλαια: Εἰς τὸ Α' κεφ. γίνεται λόγος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Νικήτα, ὃν προσδιορίζει χαρακτηριστικῶς «ὁ τῶν Σερρῶν». Εἰς τὸ Β' κεφάλαιον διερευνῶνται, I, Αἱ πηγαὶ τῆς παρούσης σειρᾶς, ἔνθα διὰ πρώτην φοράν ἀνακαλύπτονται πηγαὶ καὶ ἐκδόσεις πολλῶν ἀποσπασμάτων θεωρουμένων ὡς ἀνεκδότων, ἐπισημαίνονται ἀνέκδοτα ἀποσπάσματα καὶ παρέχονται στοιχεῖα περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Νικήτα χρησιμοποιηθειῶν πηγῶν. Οὕτως ἀποκαλύπτεται, ὅτι ὁ Νικήτας παρέλαβε τὰ πλείστα τῶν λημμάτων αὐτοῦ ἐκ διαφόρων προγενεστέρων συλλογῶν, δογματικῶν, ἱστορικῶν κλπ. II. Ἀναφέρονται ἐκδόσεις ἀποσπασμάτων τῆς σειρᾶς, καὶ III. Ἐξετάζονται αἱ γενόμεναι ἐρευναι τῶν χειρογράφων αὐτῆς.

Εἰς τὸ Γ' κεφ. I. περιγράφεται ὁ κώδιξ «Ἰβήρων 371 καὶ Μετοχίου τοῦ Ἀγίου Τάφου 466», ἔνθα ὑποσηρίζεται ἡ ἀκεραιότης καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ κώδικος Ἰβήρων. II. Συγκρίνεται ὁ κώδιξ Ἰβήρων 371 πρὸς τὸν VATIC. GR. 1611, διαπιστουμένον οὕτω λαθῶν τινων καὶ ἀνακριβειῶν τῶν Sickenberger, Devreessee καὶ Mai. II. Ἐπισημαίνεται ἡ προέλευσις τῶν λημμάτων τῆς σειρᾶς ἐξ 70 συγγραφέων καὶ παρατίθενται στοιχεῖα περὶ τῶν πηγῶν καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Νικήτα χρησιμοποιηθείσης μεθόδου.

Εἰς τὸ Β' μέρος (κείμενον) παρατίθεται τὸ ἀγιογραφικὸν κείμενον κατὰ στίχους,

ἀκολουθεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν ἐρμηνευτικῶν σχολίων-ἀποσπασμάτων ἐκ διαφόρων ἐρμηνευτῶν-σχολιαστῶν.

Ἡ παροῦσα ὀγκώδης μελέτη ἀνεπλήρωσε μέγα κενὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ διήνοιξε τὴν ὁδὸν διὰ τὴν πληρεστέραν διερεύνησιν καὶ μελέτην τῆς ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Δεδομένου δέ, ὅτι οὐδεὶς ἕτερος εἶχεν ἄχρι τοῦδε ἐπιχειρήσει τὴν πλήρη, μεθοδικὴν καὶ συστηματικὴν διερεύνησιν ἔστω καὶ μιᾶς Σειράς, δύναται ἀνεπιφυλλάκτως νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ παροῦσα ἐργασία τοῦ Χριστοῦ Θ. Κρικῶνῃ ἀποτελεῖ πολύτιμον ὁδηγὸν διὰ πᾶσαν παρομοίαν ἔρευναν ἐν τῷ μέλλοντι, τοῦ συγγραφέως προσενεγκόντος οὐσιαστικὴν προσφορὰν εἰς τε τὸν κλάδον τῆς Πατρολογίας καὶ τὸν τῆς Ἐρμηνευτικῆς, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὴν μελέτην τῶν θεμάτων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶθε τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ Θ. Κρικῶνῃ νὰ εὕρη καὶ ἄλλους μιμητάς.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ

Ἡ Διεύθυνσις τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπευθύνει θερμὴν ἔκκλησιν εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον, ὅπως ἔλθῃ ἄρωγός εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κέντρου διὰ τῆς ἀποστολῆς παντὸς εἴδους συγγράμματος ἀναφερομένου εἰς τὴν Θεολογίαν καὶ γενικώτερον εἰς τὸ ἀντικείμενον μελέτης πασῶν τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν.

Διεύθυνσις: Διορθόδοξον Κέντρον Ἐκκλησίας Ἑλλάδος
Ἰασίου 1 Ἀθῆναι (τ. τ. 140).